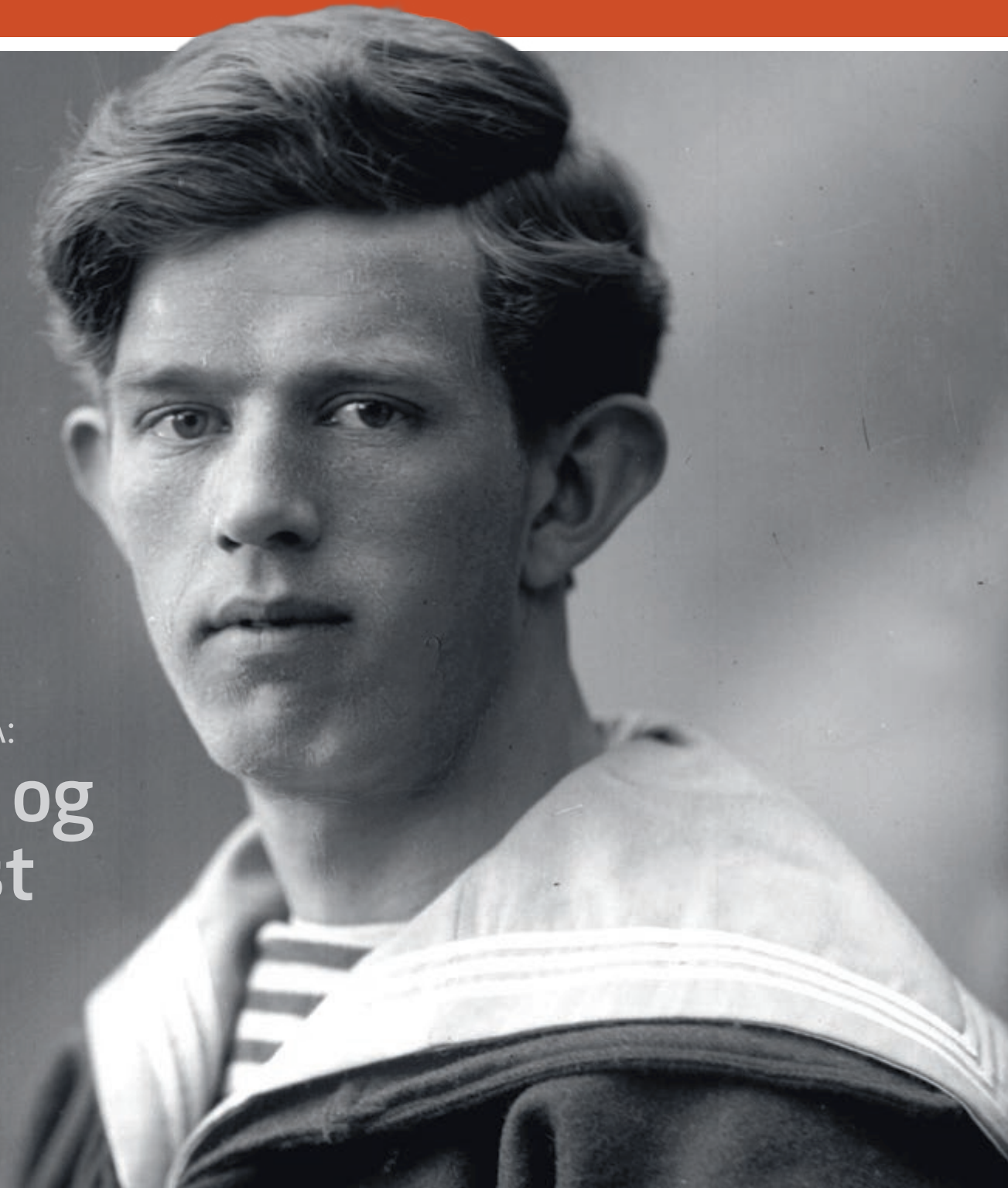

SLEKT OG DATA

MEDLEMSBLAD FOR SLEKT OG DATA

| ÅRGANG | 28 | NR. 1 | 2017 |

TEMA:
**Sjø og
kyst**

Historiske
kilder til sjøfolk

Krigs-
seilerne

Slik leser du
sjømannsrullene

MEDLEMSBLAD

for Slekt og Data.
Utkommer med
4 nummer pr. år

ABONNEMENT

for bibliotek og liknende
institusjoner kan tegnes
for kr. 500,- pr. år.

ANNONSER

kan tegnes ved
henvendelse:
TLF.: 22 42 24 00
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no

SLEKT OG DATA

POST/BESØKSADRESSE:
Øvre Slottgate 2B,
0157 Oslo
TLF.: 22 42 24 00
www.slektogdata.no

REDAKTØR

Anne Schiøtz
E-POST:
generalsekretar@slektogdata.no

REDAKSJONSLEDER

Ida Bergitte Andersen Hundvebakke
E-POST:
idah@slektogdata.no

OPPLAG

9800

DESIGN OG LAYOUT

Morten Hernæs,
07 Media – 07.no

TRYKK

07 Media – 07.no

ISSN 0803-0510

SLEKT OG DATA

Historiske
kilder til sjøfolk

Krigs-
seilene

Slik leser du
sjømannsrullene

INNHOOLD

LEDER

2 Kysten er lang nok til oss alle

DET STORE INTERVJUET

4 KRIGSSEILERREGISTERET:
Har samlet over 15 000
biter av vår kollektive
hukommelse

TEMA

SJØ OG KYST

- 8** Sjøen som arbeidsplass og skole
- 12** Historiske kilder til sjøfolk
- 18** Havet – en vei til selvstendighet
for kvinner
- 22** Livnæring langs kysten – et hardt
og tungt liv i generasjoner
- 26** Sannheten rundt et sagn
- 30** Syfilis – en fryktet sjømannssykdom
- 32** Slik fant vi vår forsvunne sjømann

METODIKK

36 Slik leser du sjømannsrullene

ANNO

38 Å kjenne min egen slektshistorie
har gitt meg noen å se opp til

ARKIVVERKET

42 Slik påvirker endringene
i Arkivverket deg

ETIKK

44 Databasevernet – har det noe
å si for en slektsforsker?

ORGANISASJON

46 Nytt fra organisasjonen
47 Tid for kurs

FORSIDEN

Mange sjømenn lot seg avbilde før de dro ut
til sjøs. Her ser vi matros Eugen Borgen. Bildet
er hentet fra den store samlingen etter
fotograf Gustav Borgen som finnes hos Norsk
Folkemuseum. Bildet er tatt 3. mars 1917

4

12

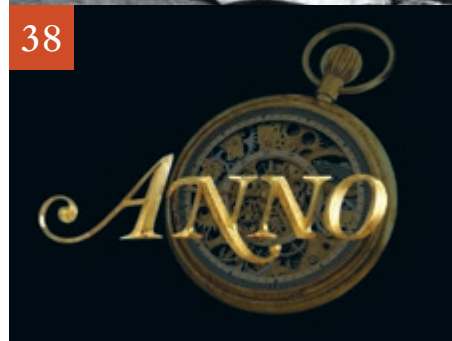
18

22

38

Kysten er lang nok til oss alle

Til tross for at jeg har røtter langt tilbake i Hedmarks jordbruksbygder og Enebakks dype skoger, finner jeg slekt langs kysten jeg også, slik de fleste slektsforskere gjør før eller seinere. Norges kyst er ryggraden i historien vår, for det er den som bandt oss sammen, og det er den som knyttet oss til resten av verden.

Helt fra vikingene satte seil og fant veien til både Vinland og Konstantinopel, via seilskutetiden og dampskipsfarten, til hvalfangst og oljetankere har kysten skapt både utfordringer og gleder for oss slektsforskere. Ikke bare har nordmenn alltid vært et reisende folk, men kysten brakte også nye landsmenn til oss.

Hvilke kilder er relevante når vi skal finne disse reisende? Det er ikke nok å lete i folketellinger og kirkebøker når forfedrene våre reiste til sjøs. En slik nøtt å knekke dukket opp på biblioteket jeg jobber på sist sommer. En norsk sjømann fra Vestfold endte opp i Australia, og barnebarna kom på ferie til Norge for å finne røttene sine. Når bestefaren skiftet navn mens han var til sjøs, hoppet av i en havn «down under»,

// Det å hjelpe andre som står fast, det kan vi bidra med alle sammen. Ingen av oss er ekspert på alt, men de fleste av oss er gode på enkelte ting. Det kan være lokalkunnskap, det kan være kunnskap om relevante kilder, og det kan være det å vise videre til en nøtteknekker. //

og i tillegg var litt upresis med fødselsår var det ikke lett å finne den rette personen i de norske kildene. Men hjelp fikk australierne. Vestfoldarkivet, biblioteket, statsarkivet på Kongsberg, Slekt og Datas lokale folk, alle stilte opp. Til slutt fikk australierne hjelp fra en av våre dyktigste nøtteknekkere, og gåten ble løst.

Ofte trenger vi slik hjelp fra de som har spesialkunnskap på enkelte områder. Noen finnes på arkiv og bibliotek, andre finnes blant alle de ivrige slektsforskerne. Det er en av grunnene til at slike organisasjoner som Slekt og Data er viktige. Det dreier seg om faglige nettverk, og det dreier seg om å dele med seg av sin kunnskap og sine erfaringer. Det gjelder også deg! Det å hjelpe andre som står fast, det kan vi bidra med alle sammen. Ingen av oss er ekspert på alt, men de fleste av oss er gode på enkelte ting. Det kan være lokalkunnskap, det kan være kunnskap om relevante kilder, og det kan være det å vise videre til en nøtteknekker.

Kysten er noe vi har felles med flere av de andre organisasjonene i Kulturvernforbundet. Mens Kysten jobber med å restaurere gamle båter, jobber vi med å nøste opp i historien til de som bygde båtene og seilte med dem. Det er et stort potensiale for enda bedre samarbeid mellom alle våre søsterorganisasjoner, ikke minst for å bli synlige sammen.

Tone Maserud
LEDER I SLEKT OG DATA

Har samlet over 15 000 biter

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Krigsseilerregisteret har som mål å registrere alle krigsseilere fra 2. verdenskrig. Med på laget har de frivillige over hele landet, som sammen transkriberer fra unikt arkivmateriale og tilgjengeliggjør krigsseilerinformasjon til glede og nytte for allmenheten. Men de trenger også din hjelp for å nå målet.

For å først rydde opp i noen begreper, kan man kategorisere krigsseilerne i tre ulike hovedkategorier: De rundt 30 000 som seilte i uteflåten (Norwegian Shipping and Trade Mission. Forkortet til Nortraship). De rundt 13 000 personene som seilte i det vi kaller hjemmeflåten. Altså de som opprettholdt infrastruktur i form av passasjer- og varetransport i Norge under krigen. Og de rundt 8000 personene i norsk marine, som opererte utenfor Norges grenser fra 9. april 1940 til 8. mai 1945.

– Generelt kan man si at krigsseilerne kom fra ulike deler av landet, men flest fra kysten. Flesteparten var i 20–30-årene, men det var også personer som var både yngre og eldre enn dette. I uteflåten var hver tredje sjømann gift, sier Bjørn Tore Rosendahl og Simen Zernichow.

De jobber i Norsk senter for krigsseilerhistorie i Kristiansand hvor forsker Rosendahl er faglig ansvarlig. Zernichow er koordinator i Krigsseilerregisteret, som er underordnet senteret. Siden januar 2016 har det blitt registrert sjøfolk som jobbet på norske skip under 2. verdenskrig. Når denne artikkelen går i trykken har de registrert 15 900 sjøfolk. Målet er å få registrert alle krigsseilerne, minst 40 000 personer. Vi kommer tilbake til hvordan de registrerer personer og hvilke satsingsområder de har litt senere.

VANSKELIG Å KOMME UNNA TJENESTE

Mange har inntrykk av at krigsseilerne vervet seg direkte til krig med den største selvfølgelighet. Realiteten er litt mer sammensatt enn som så.

– Sjøfolkenes arbeid hadde en viktig militær betydning under andre verdenskrig, samtidig som de som tjente i handelsflåtene ikke var soldater eller under

militær kommando. De skulle bare gjøre den jobben de alltid hadde gjort som sjøfolk, men under mer farefulle vilkår og til dels annen motivasjon. Men det var også slik at det gradvis ble vanskeligere å slippe unna, for det var en plikt å seile. Mange hadde en klar følelse av at man skulle stille opp, og det var nok også mye trykk utenfra om å gjøre det. Samt en indre justis om at man ikke skulle svikte de andre, sier Rosendahl.

Til tross for dette var det mange som prøvde å stikke av. Men hvor mange det er snakk om har det lenge vært stridigheter om.

– I følge Guri Hjeltnes' bok om handelsflåten i krig var det snakk om rundt 2000 norske sjøfolk som hoppet av i USA eller tok hyre på utenlandske skip. I hjemmeflåten ble man mer eller mindre tvunget til å jobbe, men noen valgte å rømme. Man vet blant annet om cirka 200 som hoppet i sjøen og svømte i land da skipet seilte langs svenskekysten, sier Rosendahl.

OVER 3000 DØDE

Før 9. april døde 394 personer på norske skip. Hjemmeflåten mistet 626 personer i løpet av krigen, mens tallet var 2208 for uteflåten direkte knyttet til krigsforlis. For marinen var tallet minst 900.

– Man er ikke sikre på om disse tallene er helt korrekte. Dette skyldes blant annet at man har vært opptatt av ulike opplysninger til ulike tider, om hva som er viktig. Det kan også være vanskelig å vite hvordan man skal definere tap. Om en person blir torpedert og kommer seg i en livbåt og på land, men senere dør der av sykdom. Skal vedkommende da regnes inn i statistikken, spør Rosendahl.

Gjennom arbeidet med registeret håper de å få verifisert disse tallene nærmere.

av vår kollektive hukommelse

Det er verdt å nevne at det ikke bare var menn som døde på norske skip under krigen. 236 kvinner fra ulike nasjoner seilte på norske skip i uteflåten i denne perioden, blant disse 93 norske kvinner. I hjemmeflåten var det også kvinner om bord, men da de sjelden var registrert som sjøfolk er det vanskelig å si hvor mange det var snakk om. Men vi vet at 60 av de 70 kvinnene som døde som mannskap på et norsk skip under krigen hørte til her.

RUNDT 1500 BLE SATT I FANGENSKAP

Veldig mange av dødsfallene blant krigsseilerne skyldtes torpedering. Man regner med at rundt halvparten av alle i uteflåten opplevde dette en eller flere ganger i løpet av tiden til sjøs. Selv om du overlevde betydde det ikke at faren var over. En annen skjebne mange sjøfolk møtte var nemlig fangenskap.

– Til sammen satt rundt 1500 norske sjøfolk i fangenskap i løpet av krigen, og 85 norske skip ble tatt til fange. Et sted flere norske skip ble tatt var i Nord-Afrika. En del sjøfolk fikk sitte i fransk fangenskap på skipet der, men 180 ble også satt i vanlige fangeleirer.

I leirene i Sahara var det fryktelige forhold. 20 norske sjømenn døde der, men mange klarte også å rømme for så å melde seg til tjeneste på nytt, sier Rosendahl.

Noen ble også tatt i tysk fangenskap, etter at skipet de var på ble kapret av tyske skip. Noen ble også tatt til fange etter at det viste seg at de seilte på et såkalt «kamouflert» handelsskip, der det var tyske myndigheter og ikke allierte som styrte. 43 sjømenn fra de såkalte Kvarstadbåtene døde i tysk fangenskap. Man er usikker på hvor mange norske sjøfolk som ble tatt i tysk fangenskap.

JAPANSK FANGENSKAP

Mange havnet også i japansk fangenskap. Her var forholdene ubeskrivelige og fangene ble utsatt for svært røff behandling. Rundt en tredjedel av nordmennene som ble satt i fangenskap i Japan døde før krigen var omme.

– 392 sjøfolk satt i japansk fangenskap under krigen, 134 av disse kom aldri hjem igjen, sier Rosendahl. Man kan blant annet lese mer om disse i Aage A. Wilhelmsen: *Krigsseilere i japansk fangenskap* fra 2012.

Motortankskip tilhørende de allierte torpedert av tysk ubåt i Atlanterhavet i 1942.

Krigsseiler Svein Eriksen.

FOTO: NORSK SENTER FOR KRIGSSEILERHISTORIE

Angrep på konvoi på vei til Malta. FOTO: NORSK SENTER FOR KRIGSSEILERHISTORIE

OPPMERKSOMHETEN HAR GÅTT I BØLGER

Gjennom arbeidet med registeret har Rosendahl og Zernichow fått høre mange historier, både fra krigsseilerne selv og fra deres etterkommere.

– Grovt sett er det historien om de som omkom og de som overlevde. Begge deler har gjort sterkt inntrykk. Mange av historiene som kommer frem har aldri vært kjent tidligere. En av historiene jeg har spesielt i minnet er historien om Per Martin Vevang som var i hjemmeflåten under krigen, men flyttet ut av sivilisasjon da krigen var ferdig. Tilfeldigvis kom noen over denne mannen og intervjuet han om det han hadde opplevd. Om det ikke hadde skjedd kunne han lett blitt glemt, som så mange andre ble. Mange følte nok også at de ble glemt da de levde, sier Zernichow, og legger til at intervjuet med Vevang kan leses ved å søke han opp i Krigsseilerregisteret.

For Rosendahl forteller at det har gått litt i bølger hvor mye oppmerksomhet krigsseilerne har fått gjennom årene.

– De fikk en del fokus på slutten av 40-tallet, men da var oppmerksomheten negativ fordi den ofte handlet om strid om penger. På 60-tallet og 70-tallet fikk vi en ny bølge, da det skjedde en del viktige ting for saken, ved at de fikk lettere tilgang til krigspensjon og den såkalte Ex gratia-utbetalingen i 1972 som løsning på den langvarige striden om Nortraship-fondet. Den neste bølgen kom under frigjøringsjubileet i 1995 og utgivelsen av boken «Handelsflåten i krig» på midten av 90-tallet. Den siste bølgen kom med utgivelsen av Jon

Michelets bøker. De krigsseilerne vi snakker med sier at deres anerkjennelse i samfunnet aldri har vært bedre enn det den er nå.

Mange personer i hjemmeflåten møtte også en ekstrabelastning i form av at de ble uglesett etter krigen for arbeidet de hadde gjort. Dette fordi de hadde seilt direkte eller indirekte under tysk kommando. Det var ikke straffbart, men mange levde lenge med at deres historie og erfaringer var tabu å snakke om. Gradvis fikk de mer og mer anerkjennelse, og det ble sagt at uteflåten seilte for Norges frihet, mens hjemmeflåten seilte for Norges overlevelse. Selv om de var i innenriksfart, løp mannskapet i hjemmeflåten stor risiko. Man var utsatt for angrep av både egne og av de allierte, og i 1944 omkom flere her enn i utenriksfart.

MANGE LIKHETSTREKK MELLOM HISTORIENE TIL KONSENTRASJONSLEIRFANGER OG KRIGSSEILERE

I tillegg til å føle seg glemt opplevde veldig mange krigsseilere langvarige traumer og psykiske plager etter det de hadde opplevd. Først på 60-tallet skjønte man omfanget av situasjonen og at en del krigsseilerne kunne ha behov for psykisk helsehjelp.

– Lengre ble det nok tolket i verste mening om en person ikke mestret livet. Jeg har ikke sett noen forskning på hvor mange krigsseilere som fikk psykiske plager etter krigen, men det sies at forbausende mange klarte seg bra. Så det var ikke alle som opplevde problemer. I arbeidet med registeret kommer det likevel mye bitter-

HAR DU IKKE KRIGSSEILERE FRA 2. VERDENSKRIG I SLEKTA, MEN FRA 1. VERDENSKRIG?

Under 1. verdenskrig var mange norske sjøfolk ute. Mange av dem mistet også livet. Man regner med at tallet kan være så høyt som 2000 personer. Det er imidlertid litt uklart om tallet bare gjelder folk som ble drept av direkte krigshandlinger, eller om det også inneholder personer som døde i vanlige forlis eller lignende. Det er også uklart om utenlandske sjøfolk er tatt med i tallet. På Minnehallen.no kan du søke etter sjøfolk som døde i denne krigen. Ellers er sjøforklaringer, mønstringsprotokoller og sjømannsruller en kilde til informasjon.

het og tragedier fram, når vi får historien til sjøfolk som hadde problemer, til etterkommere som har hatt vonde oppvekster og lignende. Vi har mye kontakt med etterkommere av personer som har vært i fangenskap under krigen, og vi ser mange likehetstrekk mellom familiehistoriene til krigsseilere og konsentrasjonsleirfangers liv etter krigen, sier Rosendahl.

ULIKE ARKIVER TIL ULIKE KRIGSSEILERE

Fremover skal registreringsarbeidet fortsette. Målet er som nevnt å registrere alle.

– Vi samarbeider per nå med frivillige fra 16 foreninger og stiftelser i Norge om å registrere sjøfolk. Disse transkriberer fra arkivmateriale og registrerer det inn i databasen vår via et spesialutviklet IT-verktøy. Vi tar utgangspunkt i Londonregisteret og Ex gratia-arkivet (arkiv over alle som søkte om Ex gratia-utbetaling fra 1972, da Stortinget bevilget krigsseilerne en Ex gratia-utbetaling i forbindelse med Nortraship-saken) fra Riksarkivet. Dette er klausulerte arkiver, og Norsk senter for krigsseilerhistorie er de første som får tilgang til disse i sin helhet. Det er enkelte opplysninger vi ikke får skrive ned, som sykdomshistorikk og detaljer om dødsårsak. Dette kan man derimot få tilgang til om man er etterkommer og søker om partsinnsyn i de ovennevnte arkivene i Riksarkivet, sier Zernichow.

Disse arkivene angår hovedsakelig alle de som seilte ute i handelsflåten under krigen. Om man har slekt som seilte i marinen bør man oppsøke arkivene til Marine-museet i Horten, der man kan søke partsinnsyn. Personer fra hjemmeflåten er det vanskeligere å finne frem til. Der finnes det nemlig ingen samlet oversikt og register. Du må da gå til lønningsregister og sjømannsruller i statsarkivene. Det kan også finnes noe i rederiarkivene.

– Vi skal gå løs på disse arkivene etter hvert. Allerede finnes det noe fra marinen, men det er snakk om en mindre andel. Det samme gjelder mannskap i hjemmeflåten. Der har vi primært fått opplysninger fra etterkommere, sier Zernichow.

VIL DU BIDRA?

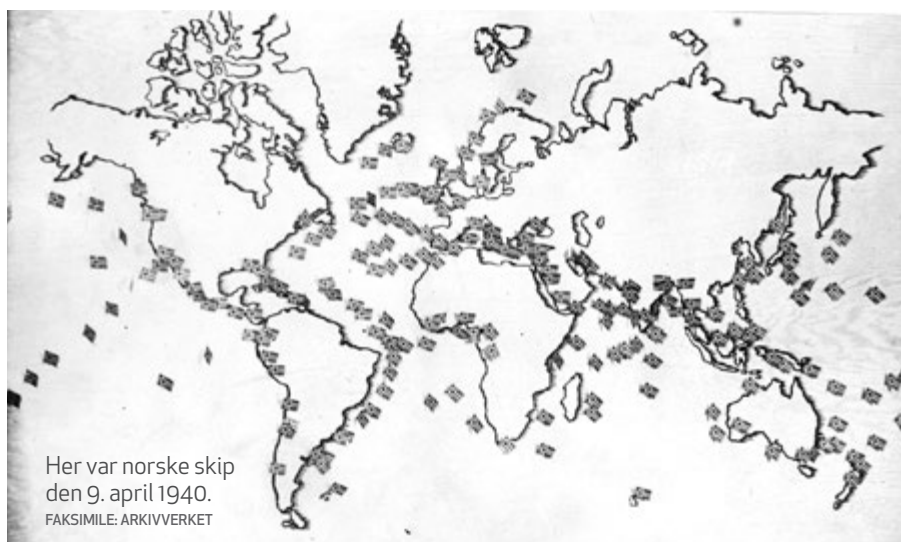
For har du en krigsseiler i slekta er du nemlig veldig velkommen til å bistå Krigsseilerregisteret med opplysninger. Via deres nettsider kan du lese mer om hvordan du går frem. De tar imot utfyllende biografier og opplysninger om en person, men også materiale som dagbøker, brev, film, fotografi, lydspor og lignende. Både originaler og kopier kan sendes inn, og alt blir arkivert for ettertiden etter registrering.

VIL FÅ FREM HISTORIEN TIL 10 000 GLEMTE SJØFOLK

Et annet satsingsområde for arkivet er å registrere utenlandske sjøfolk på norske skip under krigen.

– Ved krigens slutt var hver fjerde sjømann på norske skip utenlandsk. Disse har blitt litt glemt, men gjennom hele krigen kan det være snakk om opptil 10 000 personer. Om dem er det veldig mange historier og opplysninger som ikke er kjent i dag. Norske skip mistet arbeidskraft etter 9. april, og da rekrutterte de blant annet unge gutter ned i 14 årsalderen. Av de 323 britiske sjøfolkene som døde på norske skip under krigen, var 65 under 18 år, yngstemann så vidt fylt 14. Mange av dem var for unge til å være soldater, men ikke for unge til å risikere livet på norske skip, sier Rosendahl.

For å finne norske sjøfolk som døde, og andre ofre for 2. verdenskrig, er Slegt og Datas base Våre falne en nyttig kilde.

LES MER

Norges krigsseilerforbund (NKSF) ga mellom 1970 og 2000 ut et blad som het *Krigsseileren*, der medlemmer blant annet fikk mulighet til å fortelle sine egne historier. Disse finnes digitalisert hos Krigsseilerregisteret. Kanskje du finner noen du kjenner blant skribentene?

Sjøen som arbeidsplass

Norge har alltid vært en sjøfartsnasjon. I starten ble skipene brukt til å transportere ting på kjøll innad i landet eller eksportere varer til og fra Norge. Men fra midten av 1800-tallet skjedde det endringer som skulle forandre næringen dramatisk. Brått skred Norge frem som en stor og global transportnasjon, med store flåter som gikk i transport helt uavhengig av eksport og selvberging i Norge. Utenriksfarten skulle også bli en av de største arbeidsplassene for norske menn.

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

og skole

–Vi kan snakke om to topper for antallet norske sjøfolk. På slutten av 1800-tallet var det rundt 60 000 sjøfolk i Norge. Med tanke på at landet hadde under to millioner innbyggere den gangen var det snakk om en stor del av norske menn. Den neste store toppen kom i etterkrigstida. I 1960 var det omtrent like mange sjømenn som på 1800-tallet. I dag er det til sammenligning få nordmenn som jobber i sjøfarten, sier Elisabeth S. Koren, førstekonservator hos Norsk Maritimt Museum i Oslo.

OFTE FRA KYSTNÆRE STRØK

I Jon Michelets populære bøker om Halvor Skramstad kommer hovedpersonen fra innlandet. Men flertallet av sjøfolkene som dro ut kom fra kystnære strøk. Dette skyldes både praktiske og mer stedskulturelle grunner. Det er likevel vanskelig å gi noe konkret svar på hvordan denne fordelingen var.

– Det var særlig enkelt å dra til sjøs om man bodde langs kysten. Gjerne hadde du allerede sjøfolk i familien, og det var også mange steder som hadde rederier med lokal forankring og tilknytning til byen. Det var derfor enklere å komme seg med på en båt. I tidlige tider var det også gjerne slik at du fikk hyre ved å gå ned på havna og komme i snakk med sjøfolk som lå der, sier Elisabeth S. Koren.

MANGE UNGE MENN

Sjømannsyirket var et spesielt yrke på mange vis. Blant annet bestod arbeidsstokken av et stort flertall med unge menn. De dro ofte ut rett etter konfirmasjonen og møtte dermed yrkeslivet tidlig. Yrket har også vært preget av å ikke være noe permanent. Elisabeth S. Koren sier at dette gjerne var noe du gjorde noen år, før du fant deg et annet yrke på land, selv om det også fantes de som gjorde det til en livsløpskarriere.

– En annen spesiell ting med dette var at yrket førte med seg veldig spesielle erfaringer. Du ble ført ut i verden. Om du var oppvokst i et sjømannsmiljø hadde du kanskje hørt noe om det som fantes der ute fra eldre brødre som allerede hadde vært ute, men du var nok ikke fullt forberedt på hva som ventet.

HIERARKISK SYSTEM

Når du var kommet ombord ble du gitt en ganske uformell opplæring, før resten av tiden til sjøs ble prisgitt de andre om bord.

Å være førstereisgutt kunne være tøft, men samtidig mange å bli tatt på alvor og gitt ansvar i ung alder. Bildet er tatt av en ung gutt på en Amerikabåt. FOTO: LEIF ØRNELUND/OSLO MUSEUM

– Skip er kjent for å ha veldig tøffe arbeidsmiljø, og for førstereisguttene ble det lite søvn og mye arbeid. Et skip har også et strengt formelt hierarkisk system, med faste oppgaver og plasser. Det hadde også et uformelt hierarkisk system, i den betydning at mange av guttene ble herset med. Så var det opp til hver enkelt gutt om det opplevdes som noe akseptabelt, plaging eller direkte trakassering. Hvor mye det fantes av slikt var også avhengig av kapteinens ledelse, og hvilken kultur han aksepterte om bord, sier Elisabeth S. Koren, og legger til at Aksel Sandemose har beskrevet hvor ille det kunne gå på et skip for en førstereisgutt.

Førstereisgutter i Buenos Aires en gang på slutten av 1910-tallet. Som man ser er de ikke særlig gamle.

FOTO: INGARD HENRIKSEN/NORSK MARITIMT MUSEUM

For det kan ikke ha vært enkelt å være 14 år langt til havs. En ting var hjemlengselen, men så var det sjøsyken da.

– Det var det ikke særlig toleranse for. Det var en fase alle måtte gjennom, og du fikk ingen sympati eller hjelp fra de andre. Heller tvert imot. Det var vanlig at de andre ertet deg for dette og fortalte kvalmefrembringende ting når du var dårlig.

SJANSE TIL Å BIDRA I SAMFUNNET SOM 14-ÅRING

Selv om dette høres ut som tøffe forhold, legger Koren til at man ikke må svartmale situasjonen helt.

– Mange av disse guttene hadde det nødvendigvis

ikke så veldig bra hjemme heller, og så sjøen som et bedre alternativ. På 1800-tallet bodde folk trangt med mange barn, og få materielle goder. Da ga sjøen en mulighet til å komme seg ut og tjene penger. Selv om man var minst og yngst og ble herset med, opplevde man også å gjøre nytte for seg. Man ble tatt inn i et mannssamfunn og arbeidsfellesskap, der man fikk bidra. Det er sjelden 14-åringer i dag opplever slikt. Det er jo en klisjé som sier at disse guttene dro ut som unggutter og kom hjem som menn.

Å være til sjøs var greit betalt. Ikke så voldsomt mye mer enn på land, men som en typisk industriarbeider. Fram til 1950-årene var man gjerne om bord i to år av gangen før man fikk mulighet til å mønstre av og

eventuelt dra hjem. I etterkrigstiden ble kontraktstiden gradvis kortere og rederiet begynte å dekke hjemreisen for sjøfolkene når kontrakten var ferdig.

ENKELT Å DRA UT

På 1800-tallet bodde sjømennene i felles mannskapsrom, kalt en ruff, der man sov, spiste og oppbevarte tingene sine. Man prøvde også å tørke tøyet sitt der, med vekslende hell. Men i forbindelse med første verdenskrig blir det en forbedring av kårene til sjøfolk.

– Man får tomannslugarer, og ved overgangen fra seil til damp får man også lettere tilgang til varmtvann og det ble en høyere standard generelt. Overgangen fra seil til damp gikk relativt sakte i den norske flåten. Dampskipsflåten vokste de siste tiårene av 1800-tallet, og seilskipene forsvant med første verdenskrig.

Når man dro ut for første gangen var det få krav til skole og læretid for de fleste. Krav til legesjekk kom først i 1903 for å unngå at mennene skulle ta med seg tuberkulosesmitte ombord. Man ville også sjekke at de som dro var mentalt friske og egnet til oppgavene de skulle gjøre. Blant de som faktisk måtte ha utdanning finner man maskinister, styrmenn, kapteiner og stuerter. Kilder til disse finnes i skoleprotokoller fra sjømannsskolene. I tillegg til utdanning måtte offiserene ha fartstid. Man måtte altså ha seilt som matros for å utdanne seg til navigatør (styrmann). Mange tok utdanning mens de var til sjøs, eller hadde et avbrekk som sjømann for å studere videre.

Slik var sjømannsykket et yrke med mange muligheter. Man begynte nederst, men hvis man klarte å legge seg opp litt penger til å gå på skole, kunne man stige i gradene. Offiserene tjente vesentlig mer enn de underordnede sjøfolkene. En fullbefaren matros tjente omtrent dobbelt så mye som en sjømann som hadde seilt ett år. Førstestyrmannen tjente dobbelt så mye som han igjen. Det var mulig å arbeide seg opp, selv om man kom fra beskjedne kår.

INTERNASJONALE IMPULSER

Noe annet som preget livet til sjøs var det internasjonale miljøet som møtte de som dro ut. Kom man fra en liten bygd på 1800-tallet hadde man kanskje ikke møtt så veldig mange mennesker fra utlandet før. Det ble det kjapt endring på når en kom ombord.

– På slutten av 1800-tallet var det mange rømminger fra norske skip, med norske sjøfolk som stakk av. For eksempel for å bosette seg i USA. Disse måtte erstattes av internasjonal arbeidskraft. Det var mange svensker og dansker på grunn av språket, men også spanjoler, engelskmenn og noen amerikanere. De fleste som dro ut fra Norge kunne nok ikke engelsk, men mye av skipssjargongen er internasjonal.

Som at de sa «nede på streeten» og ikke gata. Mange lærte nok også språk etter-på, sier Elisabeth S. Koren, og legger til at hver fjerde mannskap på norskeide båter var utenlandske på 1960-tallet.

FIKK ORDNINGER FOR Å SENDE PENGER HJEM

Livet som sjømann førte også med seg fristelser. Sjøfolk er ofte beryktet for å være glade i alkohol. Elisabeth S. Koren forteller at dette ikke nødvendigvis er en myte, men at det bare viser en liten del av et større bilde. Veldig mange drakk nemlig ikke en dråpe på jobb, men at de grep anledningen med begge hender når de kom i land.

– De hadde tjent penger og de brant nok i lomma. Dette var hovedsakelig menn under 30 år, så de benyttet ofte muligheten til å ta seg en fest når de endelig kom i land. Det var en del som brukte opp alle pengene sine med en gang, og man vet også at en del ble lurt av mer brokete personer i sjømannskvartalene. Mange ble rådet av de mer erfarne på båten om å ikke heve hele hyra med en gang, og flere instanser så også problemet mange hadde med pengehåndtering. Sjømannskirken kom i 1864, og på 1900-tallet får man et pengeoverførings-system som gjør at sjøfolka kunne sende penger hjem. Sjømannskirkens arkiv befinner seg på Statsarkivet i Bergen, sier hun, og legger til New York, Buenos Aires, Genova, Rotterdam, Le Havre og Hong Kong som noen eksempler på havner norske sjøfolk la til i.

FACEBOOK GOD KILDE

En god kilde for å finne informasjon om sjøfolk utenfor arkivverdenen er Facebook.

– Det finnes en del «mimresider» på nett, der tidligere sjøfolk møtes og mange av dem vet og husker mye. For eksempel Facebook-gruppen «Sjøfolk i utenriksfart», tipser Koren.

En annen god kilde til sjøfolk finner du på Slekt og Datas nettside. Blant annet har laget vårt i Vestfold digitalisert mye. Som nasjonalitetsmatrikler fra Bilbao. Der finnes også karakterkort fra sjømannsskoler og mannskapskort fra området med mer. ■ ■

LES MER

En god kilde til døde/falne sjøfolk er bøkene «Fortegnelse over norske sjømenn som døde i utenriks fart». Disse finnes for årstallene 1940–1947, 1948–1951, 1952–1955 og 1956–1960. Bøkene finnes digitalt.

Historiske kilder til sjøfolk

Mange nordmenn har sjøfolk i slekta. Thomas Olsen ved Statsarkivet i Kristiansand forteller deg hvor du kan finne dem.

Bark «Songdal» i frisk seilas ved Kapp Horn. Bildet er tatt av en amerikansk matros ombord i årene 1912–13.
PRIVATARKIVET ETTER HARTVIG DANNEVIG. STATSARKIVET I KRISTIANSAND, DEP. NR. 508, BOKS 19.

I arkivet etter Kristiansand sjøfartskontor, 1948–1989, finner vi også en samling på 125 sjøfartsbøker fra perioden 1900–1965. Montasjen nedenfor viser noen av disse. Til høyre i bildet ser vi også eksempel på såkalte fartsbevis og bemanningslister fra et fartøy.

REGISTRERING AV VERNEPLIKTIGE FOR MARINEN FØR 1860

Før 1860 finnes det ikke systematisk registrering av sjømenn i Norge. Det som finnes, er de såkalte sjøsesjonsrullene eller sjølegdsrullene. Dette er lister over personer som var tjenestedyktige, og kunne bli innkalt til sjømilitær tjeneste. Personene i rullene var ikke nødvendigvis sjømenn, men kunne like så gjerne være sjødyktige fiskere eller lignende. Opplysninger om innrullering av vernepliktige for marinen kan finnes i både sivile og militære arkiver i statsarkivene eller Riksarkivet.

PRISONFANGEREREGISTERET

I 1807 kom Danmark-Norge på Napoleons side i krigen mot England. Engelske krigsskip oppbrakte alle de danske

og norske skip de kom over. Mannskapene ble satt i engelsk fangenskap. Totalt havnet 5000 nordmenn i «prisonen». I det engelske Admiralitetets arkiv i National Archives finnes protokoller med fortegnelser over disse krigsfangene. Flesteparten av disse opplysningene er tilgjengeliggjort i databasen «Norske prisonfanger 1807–14» som finnes på Digitalarkivet.

REGISTRERING AV SJØFOLK I PERIODEN 1860–1948

I 1859 ble landet inndelt i seks mønstringsdistrikter, og hvert distrikt i flere kretser. Fra 1860 ble alle sjøfolk i utenriksfart ført inn i sjøfartsruller. Da den sjømilitære innrulleringen falt bort fra 1911, ble mønstringsvesenet opprettholdt sivilt for å kunne holde oversikt over sjøfolkene i handelsflåten.

Forstereisgutter ble innført i annotasjonsrullen. Når de hadde seilt i utenriksfart i 12 måneder etter fylte 15 år, ble de definert som «halvbefarne» og overført til hovedrullen. Det er alfabetiske registre til rullene.

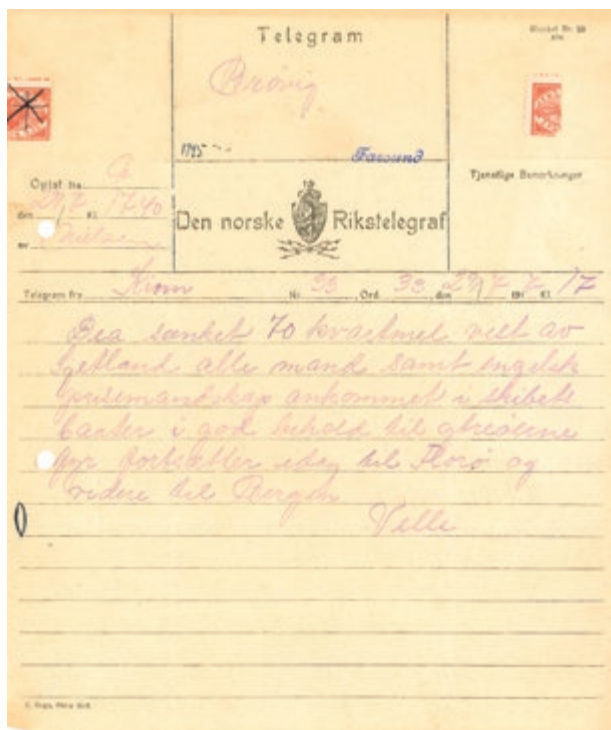
Hvis en sjømann tok utdanning og ble styrmann eller skipper, fikk han styrmannspatent eller skipper-sertifikat. Det var egne sertifikat for maskinister. Når en sjømann fikk et slikt patent eller sertifikat, ble det anmerket i hovedrullen.

I rullen er det ført inn de skip sjømannen hadde seilt med samt når han mønstret av og på. Det ble også notert hva slags stilling han hadde hatt ombord. På den måten gir sjøfartsrullene et bilde av hver sjømanns fartshistorie.

Sjømannsrullene finner vi i arkivene etter sjøinnrulleringen og mønstringssjefene i statsarkivene. Rullene er skannet, og ligger på Digitalarkivet. Alle ruller som er avsluttet før 1930 er fritt tilgjengelige på nett. I en del tilfeller er nyere ruller tilgjengelige, da er det kontrollert at det ikke finnes personsensitive opplysninger i dem. Frem til alle nyere ruller er kontrollert for personsensitive opplysninger og lagt ut på nett, vil Arkivverket på forespørsel kunne sende lenker til opplysninger i det sperrede materialet.

Registrene til sjømannrullene for Stavanger i perioden 1860–1900 og Tromsø i perioden 1868–1899 er

Telegram sendt etter senkningen av fartøyet «Dea» under første verdenskrig. FRA ARKIVET ETTER TH. BRØVIGS REDERI, DEP. NR. 1007 VED STATSARKIVET I KRISTIANSAND

i tillegg transkribert og søkbare på Digitalarkivet. På denne måten kan man i disse områdene gjøre søk på den enkelte sjømanns navn.

NETTSTEDER OG OPPSLAGSVERK

Nettstedet sjøhistorie.no baserer seg på opplysninger fra sjømannsrullene. Her er det registrert opplysninger om 21 000 norske sjøfolk, og 18 000 skip. Det er sjømannforeningen i Lillesand som har utviklet databasen, og følgelig er det registrert flest sjømenn (8700) fra Aust-Agder i databasen, men også et betydelig antall fra andre fylker: 2400 fra Vestfold, 1600 fra Hordaland og 1400 fra Vest-Agder. På nettstedet finner man bl.a. sjøfolkenes fartshistorie, hvilke rederier ulike skip har vært tilknyttet, fotografier av sjømenn og skip, sjøforklaringer, m.m.

Bøkene *Norges skipsførere: 1933–1935* og *Norges skipsførere: 1935–1953* er gode oppslagsverk. Bøkene inneholder fotografier og korte biografier om de enkelte skipsførerne. Den sistnevnte boka kan leses i fulltekst på Nasjonalbibliotekets nettsider.

Ved oppslag i sjøfartsrullene er ofte skipsnavnene vanskelige å tyde, da kan Det norske Veritas *Klasseregister over norske skibe* som utkom årlig fra 1865 være et nyttig hjelpemiddel. Her er bl.a. skipenes navn, fører, hjemsted, og rederi oppgitt. Før 1865 kan du finne norske skip i «Lloyd's Register of Shipping».

I de tidligere avisene *Norges sjøfartstidende* og *Kysten*, som i 1912 ble slått sammen til *Norges Handels- og Sjøfartstidende*, kan man finne mange opplysninger om sjømenn og skip. Nasjonalbiblioteket har digitalisert både disse og flere andre eldre aviser slik at alle ord er søkbare. Enkelte aviser er tilgjengelige for alle på nett, andre bare via bibliotekenes avistjeneste.

ANDRE VERDENSKRIG

Nettstedet krigsseilerregisteret.no som administreres av Stiftelsen Arkivet i Kristiansand har registrert opplysninger om over 14 000 krigsseilere og nær 3500 skip. Opplysningene bygger bl.a. på Ex gratia-arkivet som ligger i Riksarkivet. Dette omfatter alle som søkte om erstatning i forbindelse med Nortraship-saken, dvs. de fleste norske uteseilerne under andre verdenskrig. 23 000 krigsseilere fikk innvilget søknaden. Se ellers egen sak om krigsseilerne i bladet.

SJØMANNSKONTORENE 1948–1989

Fra 1948 ble det opprettet sjømannskontor i 16 norske havnebyer. Ved hvert kontor ble mønstringen ført i et kortregister over sjømenn. Kortene ble ordnet etter stigende fødselsdato. Kortene oppbevares i dag ved statsarkivene, men er ikke fritt tilgjengelige for publikum da

Mannskapsbilde tatt i havnebyen Valparaíso i Chile i 1914. Mannen med pipe midt i bildet er Georg Wasmuth Sejersted. Han ble senere i livet kjent som forfatter og globetrotter. STATSARKIVET I KRISTIANSAND, DEP. NR. 1064

de kan inneholde personsensitive opplysninger. På forespørsel er det likevel mulig å få informasjon om den enkelte sjømann.

Registerkortene omfatter sjømenn født i perioden ca. 1875–1970, og inneholder samme informasjon som de tidligere sjofartsrullene. En del registerkort har i tillegg foto av den aktuelle sjømannen. I 1989 ble sjømannskontorene lagt ned, og oppgavene overtatt av arbeidskontorene.

Gjenpart av registerkortene ble sendt til Sentralregisteret for sjømenn som fra 1962 sorterte under Direktoratet for sjømenn. Arkivet etter dette finnes i dag på Riksarkivet.

REDERIARKIVER

Arkivinstitusjoner og museer har gjennom årene samlet inn arkiver etter utallige norske rederier. Mange rederiarkiver er registrert på nettstedet arkivportalen.no. Ved søk der kan man finne arkivkatalogen, og slik se hva de enkelte rederiarkivene inneholder. Mange rederiarkiver vil ofte være ordnet etter de enkelte skip. Her kan man for eksempel finne bemanningslister og oversikter over hyreutbetalingene for sjømennene (mannskapskonti) som var på fartøyet.

En annen viktig serie i det enkelte rederiarkiv vil være dekksgdagbøkene. Disse forteller oss i korte trekk om fartøyet's fart. I dekksgdagbøkene angis fartøyet's posi-

Arkivmateriale fra fartøyet M/T «G. C. Brøvig», Th. Brøvigs rederi i Farsund. Fartøyet ble levert fra Götaverken i 1930, og seilte som tankskip gjennom hele verdenskrigen frem til 1951. På bildet ser vi øverst t.v. fotoalbum fra sjøsettingen i 1930, t.h. ligger et av kapteinens brev sendt fra Estero Bay i Florida 10. aug. 1937, bak disse ser vi dekkssdagboken for årene 1935–36, foran ser vi bok for mannskapskonti fra 1938. STATSARKIVET I KRISTIANSAND, DEP. NR. 1007

sjon og kurs, videre innføres alle begivenheter som kan være til nytte for redere, myndighetene, lasteiere, forsikringsselskaper etc. Her finner man opplysninger om lasting og lossing, men også anmerkninger om mannskapenes av- og påmønstringer, sykdom, rømningsepisoder og lignende.

I fartøyenes korrespondansearkiver finnes mer utfyllende beretninger om livet ombord, og ofte finner vi opplysninger om den enkelte sjømann. Skipenes kaptein sendte jevnlig brev eller telegrammer til redere, her kan man finne detaljerte beskrivelser av last og frakt, mannskaper, helseforhold, ulykker og skader, proviantering m.m.

I flere av redereiarkivene vil det finnes fotografier. Særlig er det fartøyene som er avbildet, men man kan også være heldig å finne mannskapsbilder hvor sjømannen du er ute etter kan være avbildet.

SJØFORKLARINGER VED FORLIS OG ULYKKER TIL SJØS

Hvis et skip forliste eller var ute for en ulykke ble sjøforklaring oftest holdt i sorenskriverdistriktet ulykken skjedde. Men i en del tilfeller ble sjøforklaringen holdt i nærmeste større by eller i rettsdistriktet der fartøyet var hjemmehørende.

Før 1927 finner en sjøforklaringene i de såkalte ekstraretsprotokollene eller i egne sjørettsprotokoller. Disse ligger i sorenskriver- eller byrettsarkivene som oppbevares ved statsarkivene. Etter 1927 må vi leite etter sjøforklaringene i sakslistene for sivile saker, og deretter finne selve saksdokumentene med vitneforklaringer m.m.

I sjøforklaringene forteller vitnene om ulykkens hendelsesforløp, men vi får også vite mye om skipets fart og sjøfolkene ombord. Alle i mannskapet som var in-

Havet – en vei til selvstendighet for kvinner

For norske kvinner var sjøen en vei inn i selvstendighet, spenning og eventyr, men det var også tøffe dager, seksuell trakassering og urettferdige arbeidsvilkår. Likevel valgte flere tusen norske kvinner å ha yrkeslivet sitt på de sju hav. Noen livet ut.

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

«Det var huspost jeg hadde, til jeg fikk min store sjangse, jeg fikk post som strykerske på M/Y Stella Polaris, «Havenes Droning», blev hun kaldt, 6000 tonn. Januar 1928 reiste vi fra Puddefjorden til England og videre til Middelhavet, så Nordkappsturer, Svalbard, Hovedstadsturen, i 1929 til Kina, også 1931 på vår første jordomseiling, var med på 8 jord-omseilinger i tillegg til de andre turene vært år».

Slik beskriver Margrethe Nilsen sine ti år på sjøen. Å dra til sjøs var en mulighet for unge norske kvinner til å reise ut i verden. Også for dem med begrensede ressurser. Margrethe Nilsen kom fra en fattig familie, hadde kun sju års skolegang og begynte å jobbe som niaring.

– Kvinner begynte å dra til sjøs da dampskipene kom for fullt fra 1860/1870-årene. Da tok de jobber i dampskipstrafikken som gikk langs norskekysten, som kokker, lugarpiker, messepiker. Noen store båter med basseng hadde også badepiker. Det var veldig mange typer jobber kvinner kunne ha ombord, sier Elisabeth Lønnå. Hun er historiker og gav i 2010 ut boken *Sjøens kvinner. Ute og hjemme*, som historien om Margrethe Nilsen er hentet fra.

MANGE KVINNER OM BORD

Fra 1950-tallet og utover har flere tusen kvinner hatt arbeidsplassen sin på sjøen. I 1952 var tallet på kvinnelige ansatte på skip i handelsflåten oppe i 1820. Deretter steg tallet jevnt, til 4362 i toppårene 1966 og 1967. Hvis du legger sammen tallene for hvert år, kommer du opp i over 100 000 sjøkvinner, de aller fleste i utenriksfart. Før krigen var flertallet i innenriksfart, og tallene var mye lavere.

SKIPSLister BLE FØRT SAMTIDIG SOM FOLKETELLINGEN I 1900

Men mange kvinner var også om bord selv om tallene var lavere. Skipslistene fra 1900, er en svært god kilde for å finne sjøfolk som jobbet på sjøen rundt denne perioden. Her er 849 kvinner om bord på 323 skip.

Skipslistene ble ført samtidig som folketellingen i 1900, og skulle kartlegge alle skip i norsk havner, eller på vei til norske havner. Samt alle norske skip i utenlandske havner eller skip som var på vei til en slik 3. desember. Skipslisten fra 1900 er den eneste tilgjengelige listen vi har. Listen fra 1910 ble ført, men står i dag oppført på Arkivverkets mangelliste fra 1910-tellingen.

← Mannskapsbilde for D/S Brabant. Båten ble senket under 1. verdenskrig. Kvinnene i mannskapet omkom, mennene overlevde. ALLE FOTO: NORSK MARITIMT MUSEUM

Kvinnelig telegrafist/radiooffiser på vakt. Mannskap på den første turen med Hurtigruten. D/S Vesteraalen. Noen av dem kvinner.

📍 KVINNER OG MENN HADDE LENGE ULIKE ALDERSGRENSER FOR NÅR DE KUNNE REISE PÅ SJØEN

1923 ► 15 år (for gutter).

1953 ► Kvinner 20 år. Gutter i byssa, messa eller på dekk 15 år (skulle gjøre samme jobb som kvinnene). Maskingutter og andre gutter med «mannsarbeid» 16 år.

1964 ► Kvinner 20 år. Gutter i utenriksfart 16 år, i innenriks 15 år.

1975 ► Kvinner 18 år. Gutter 16 år.

1986 ► 16 år i innenriksfart, 17 år i utenriksfart for begge kjønn.

2007 ► 16 år for alle i alle typer fart.

KVINNER PÅ 12 PROSENT AV SKIPENE I 1900

I skipslistene ligger data om skipets navn, skipstype, tonnasje, hvem som førte skipet, hvor det hørte hjemme, hvor det lå i havn eller hvor det var på vei.

For hvert enkelt skip får vi også en oversikt over alle om bord, med opplysninger om yrke, fødselsår, sivil status, nasjonalitet, fødested og bosted.

I *Sjøens kvinner. Ute og hjemme* kan vi lese at det i alt var 25 865 norske sjøfolk fordelt på 2628 skip da tellingen ble utført. Det betyr at det var kvinner om bord på 12 prosent av skipene. 473 av dem var i lønnet arbeid. 291 av disse var piker eller tjenere, 85 var restauratriser, 80 var kokker, fire var «stewardesser» i oversjøisk fart. De andre kvinnene som ikke var kvinner i lønnet arbeid kunne for eksempel være kapteinsfruer.

SELVSTENDIG NÆRINGSDRIVENDE

Disse 85 restauratrisene som var om bord i en båt da skipslistene ble laget for 117 år siden var selvstendig næringsdrivende. De hadde kontrakt med rederiene om å drive servering om bord på båtene, men stod også fritt til å ansette hvem de ville. Det er imidlertid greit å merke seg at disse kvinnene ikke finnes i mannskapslister og lignende, da de ikke ble regnet som ordinært mannskap. Man kan derimot finne den igjen i arkivene etter kemnerkontorene. Disse finnes i statsarkivene.

Man ser at fire kvinner var på oversjøisk fart i 1900.

I kvinnes skipsfartshistorie var majoriteten ansatt i innenriksfart i starten, men dette snudde etter hvert totalt. I begynnelsene seilte kvinnene over Nordsjøen og i innenriksfart, men da amerikalinjene kom fra 1913 var de inkludert i arbeidsstokken fra første stund og kunne virkelig legge verden for sine føtter.

Etterhvert får kvinner også innpass i vanlige fraktebåter i takt med at standarden om bord øker, og de fyller på mange båter den rollen unge messegutter har hatt. Man får også flere yrker å velge mellom. Sykepleier er ett, telegrafist et annet.

24 PROSENT AV TELEGRAFISTENE I 1967 VAR KVINNER

Telegrafist var et yrke mange kvinner hadde hatt siden midten av 1800-tallet, men den første kvinnelige skips-telegrafisten ble utdannet så sent som i 1940. Kvinnene inntok etter hvert sjømannskolen. I Elisabeth Lønnås bok kan vi lese at ni av de 27 elevene ved Kristiansands sjømannskole var kvinner i 1946. Det var dette året man offisielt begynte å ta inn kvinnelige elever på sjømannsskolene for første gang.

I 1952 var elleve prosent av de 689 telegrafistene til sjøs kvinner. I 1967 var tallet 1254, og kvinnene utgjorde 24 prosent. Det var lik lønn for mannlige og kvinnelige radiotelegrafister. De var offiserer, og fikk god lønn. Men mennene hadde oftere opprykkstilling som 1. telegrafist, og fikk da høyere lønn. Det krevde noe mer utdanning

Mannskap på den første turen med Hurtigruten, D/S Vesteraalen. Noen av dem var kvinner.

og praksis. Det var derimot forskjellige regler for kvinner og menn for når man kunne dra ut til sjøs. Disse reglene gjaldt også kvinner med andre yrker om bord. Du finner en sammenligning i faktaboksen på siden.

SMILENDE PÅ UTSIDEN, SURE PÅ INNSIDEN

Aldersgrense og lønn var ikke de eneste områdene hvor kvinner om bord ble diskriminert. Selv om mange så på det å jobbe i skipsfart som noe glamorøst og spennende, var yrket tøft. Mange sjøfolk var glade for å ha kvinner om bord, men det var også mange tilfeller av seksuell trakassering. Kvinner ble også sett på som underordnet arbeidskraft, og hadde lange arbeidsdager og hardt arbeid. Bare se hva Kristine Reiersen Høiland sier om livet ombord på båten Gudvangen som gikk mellom Sogn og Fjordane og Bergen i boken til Lønnå:

«Når vi kom til Bergen, så var det å få båten klargjort til neste tur. Køylene skulle skiftes på, lugarene, salonger, ganger, trapper m.m. vaskes, det skulle være rent alle steder, nu var vi ekte vaskekjerringer, må ikke glemme teppebankingen, og alle disse kokusløperne støvet og skitne, når båten var rengjort var vi møkkete, bad fantes ikke om bord, men møkka skulle av. Vi skulle jo være i beste puss når passasjerene kom om bord. Da var vi stilige serveringsdamer, smilende og blid, selv om vi innerst var sure og trette, det var hardt mange ganger».

PASSET PÅ LOMMEBOKA PÅ BORDELL

Mange sjøfolk var kjent for å ha en tidvis utsvevende livsstil med både fyll og kvinner.

– Kvinnene var ikke så mye med på dette, selv om noen kvinner har fortalt at de var med mennene på bordell for å passe på lommeboka deres. Selvsagt var ikke alle kvinner avholdne med alkohol og menn, men de fleste hadde som regel at de ikke skulle holde seg til flere enn en mann pr. tur. Ellers kunne man få store problemer. Det lønte seg også å være forlovet eller gift når man dro ut, så mange kvinner ble det. Som regel med en mann fra mannskapet, sier Elisabeth Lønnå.

Du hadde ikke lov til å være gift med kapteinen om du ville fortsette å jobbe, da var det rett i land. Men mange kvinner som var gift med sjøfolk av lavere rang valgte likevel å gå i land etter hvert.

– Dette opplevde de forskjellig. For noen var det vanskelig å slå seg til ro. Andre mente familien kom foran og betydde mer enn det å være ute. Noen ble husmødre, mens andre tok mer utdanning og fortsatte yrkeslivet på land. Det varierte litt etter hvilken tid man snakker om. Andre kvinner igjen ofret familie for å være til sjøs hele livet. Det var ikke uvanlig at folk var ute i 40 år. Jeg vet blant annet om kvinner som gjorde det på passasjerbåtene mellom Norge og England. De fikk etter hvert sjansen til å stige i gradene og få bedre jobber gjennom karrieren, sier Lønnå.

Mannskap på D/S Bergensfjord i 1913. Kaptein Bull i midten, ved siden av den eneste kvinnen om bord. Båten tilhørte Den norske Amerikalinje.

Hun legger til at noen av kvinnene gjerne var med mennene ut på kortere turer etter å ha gått i land. Dette gjaldt også kvinnene som ikke hadde vært på sjøen som yrkesaktive, og barna deres. I folketellingen fra 1900 ble 14 678 kvinner forsørget av en sjømann, og disse hadde til sammen 36 258 barn. I starten var det bare kvinner gift med kapteinen som fikk være med på båtene på slike turer, men dette ble endret på 1960-tallet. Da fikk konene til alle typer sjøfolk være med ut.

MINNEOPPGAVER, HAVFRUER OG SKOLEPROTOKOLLER

Som nevnt er skipslistene en god kilde til å finne kvinnene om bord. Man kan også finne dem i folketellingene, men husk at de ikke nødvendigvis står oppført som mannskap. En annen kilde er elevprotokoller og karakterkort fra de ulike sjømannsskolene. For å finne ut hvor de ulike arkivene ligger kan det være lurt å bruke Arkivportalen og søke seg frem. Det også var en del sykepleiere i skipsfarten. Disse kan du finne i arkivene etter sykepleierskolene.

På nettsiden til Norsk sjømannsforbund ligger det en del klipp fra medlemsbladet til Norsk Sjømannsforbund og forløperne Norsk Stuert- og Kokkforening, Norsk Restaurasjonsforbund, Norsk Stuert- og Kokkforbund og Norsk Matros- og Fyrbøter-Union. Kanskje din kvinnelige slektning er nevnt der?

Om vedkommende engasjerte seg i fagbevegelsen, ligger arkivet etter Norsk Sjømannsforbund hos Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv. Konene til sjømenn hadde også et eget forbund, Norges Havfrueforbund. De hadde eget medlemsblad, *Havfruenytt*. Arkivet etter foreningen og medlemsbladet finnes hos Norsk Maritimt Museum.

Om man ønsker en slags større forståelse for hvordan livet om bord var, er minneoppgaver fra Norsk Folke-minnesamling en nyttig kilde. Disse ligger på Universitetet i Oslo sine nettsider. Dette er tekster som folk har skrevet om livet sitt, og noen av forfatterne har jobbet til sjøs. Teksten fra Kristine Reiersen Høiland og Margrethe Nilsen er slike minneoppgaver. ■ ■

Livnæring langs

– *eit hardt og tungt liv i generasjon*

Fiskerinæringa starta for fullt då Norge byrja å eksportere tørka torsk og sild til England på 1100-talet. Sidan har hundretusen av menneske levd ved og av kysten. Her får du nokre tips til kor du kan finne dei.

IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

kysten

onar

Ketil Zachariassen, førsteamanuensis i historie ved Universitetet i Tromsø, seier livet i fiskerisamfunna haldt seg relativt stabile i fleire hundre år. Ofte var det lite som endra seg i livsløpet frå bestefar til far til son. Langs kysten budde desse folka, av og til i større bygder med mange personar, andre gongar i enkle gardsbruk langt frå andre menneske. Men uavhengig av korleis dei budde var livet nokon lunde likt. Det var styrt av sesongane og du måtte stå på fleire bein for å overleve. Når dei ikkje var på fiske var det andre gjeremål som stod for tur, som, slåttan eller å skaffe brensel til kaldare tider i form av vedhogst og torving. Alt dette tok mykje tid.

Ein får eit skulesystem i Norge frå 1700-tallet. I fiskerisamfunna gjekk ein gjerne på skule nokre veker kvart halvår, før ein drog på sitt første fiske etter konfirmasjonen.

SESONGSTYRT FISKE

Til liks med livet var også fisket sesongstyrt. Frå sildefiske til makrellfiske til lofotfiske. Til Lofoten rodde menn frå heile nordre del av kysten, frå Finnmark til Nord-Trøndelag. Ein rykka inn til rorbuene i fiskeværa og la ut i opne båtar, med to til ti mann, for å hauste inn av det havet hadde å gi. Til dette brukte ein Nordlandsbåtar, som både kunne ros og seglast. Ein reknar med at opp mot 100 000 fiskarar kunne delta i dei store sesongfiskeria og då var dei vekke frå heimen i opp mot to månader.

Heime sat kone og barn att. Dei hadde ansvaret for å sørge for sjølvberging i form av mjølk og kjøt. Det var vanleg at kvar fiskefamilie hadde ei ku og nokre sauer.

– Kvinnene fiska også, dei dreiv ofte heimefiske med ein båt som var lett å handtere. Det var vanleg at barna hjelpste til med dette. Både små og store, seier Ketil Zachariassen.

Han legg til at fiskarane med dei største båtane gjerne også hadde dei største gardane. Då kunne ein ha ein dreng eller to til å hjelpe seg medan ein var ute. Med unntak av kjøpmennene, nessekongane, var det sjeldan noko alternativ å sende andre ut på fiske i sin stad, og sjølv bli heime.

OMGIFTE VAR SVÆRT VANLEG

Å sitte heime og vente kunne vere tøft. Spesielt sidan du aldri kunne vite om mannen din kom heimatt.

– Å vere ute til sjøs var både kaldt og vått, og eit farefylt liv med mange som vart vekke. Ein har eksempel på store uvær som tok hundrevis av liv på havet. Drukning var ein vanleg dødsårsak og mange blei berre vekke.

Den som sat att var då avhengig av å gå vidare for å overleve. Ekteskapet var nemleg heile grunnsteinen i eit fiskeriliv. Mennene var avhengig av ei kone som sørga for å halde hjula i gang når dei var vekke, som sørga for mat og klede til ferda, og kvinnene trong nokon som kunne bringe pengar heim.

☐ NOKRE ORGANISASJONAR FOR DEI SOM HAR DRIVE FISKE

- ➔ S/L Hordafisk
- ➔ Feitsildsfiskernes Salgslag
- ➔ S/L Fiskernes Agnforsyning
- ➔ Fiskebåtredernes Forbund
- ➔ Fiskeoppdretternes Salgslag
- ➔ Fiskesalgslagenes Samarbeidsråd
- ➔ Fjordfisk S/A
- ➔ Norges Fiskarlag
- ➔ Fiskeoppdretternes Arbeidsutvalg
- ➔ Håbrandfiskernes Salgslag
- ➔ Norges Elveeierlag
- ➔ Norges Hvalfangerforbund
- ➔ De norske Trålfederiers Forbund
- ➔ Islandssildfiskernes Forening
- ➔ Norges Makrellag
- ➔ Sild og brislingsalgslaget

Du kan søke etter desse organisasjonane på Arkivportalen. Mange organisasjonar har arkiv etter seg. På Arkivportalen kan du finne ut kor desse arkiva ligg og om dei er klausulert eller ikkje.

KJELDE: NORSKE ORGANISASJONER, UTGÅVE 1966 OG 1983

← Fisket er og var sesongstyrt, og menn kom reisande frå heile nordlige Noreg for å bidra. FOTO: GUNNAR FOUGNER/FINNMARK FYLKESBIBLIOTEK

– Om du miste mannen din og var utan barn kunne du bli tenestejente eller Innerst på ein gard. Om du var Innerst leigde du eit rom hos andre og hadde eiga hushaldning. Hadde du barn var omgifte svært vanleg. Ofte ser ein eksempel på dei som gifte seg med ein av søskena til den som gjekk bort. Det var enklare for både mor og barn. Eg trur også ein i større grad skilde mellom dine og mine barn på denne tida. Ein kan sjå om nokon har gifta seg på nytt i folketeljingane. Då har dei som regel bytt namn, seier Ketil Zachariassen.

Han legg til at dette med fare, og frykta for denne, er noko vi truleg i større grad har fått i seinare tid. På denne tida la ein ut på havet fordi ein måtte det for å overleve.

EIN STOR GJELDSSPIRAL

Om du først kom deg velberga i land ble fisken tatt imot, sløyd og hengt opp til tork. Noko av dette arbeidet hjelte lokale kvinner til med, men det var først då klippfiskindustrien kom på 1800-talet at kvinnene for alvor rykka inn i fiskerinæringa. Denne fann ein pri-

mært på Sunnmøre og Nordmøre, med Ålesund og Kristiansund som viktige handelsbyar.

I Nord-Norge var økonomien og levekåra til kystbefolkninga i enda sterkare grad knytt til eksportretta fiske. Her var fiskarane avhengig av samspel med lokale kjøpmenn og væreigarar for å kople seg til den internasjonale marknaden. Det kunne gå eit halvt år frå fiskaren rusta seg for fiske til han kunne innkassere betalinga for fisken. Fiskarane blei slik lett avhengig av at lokale væreigarar gav forskot både til utreiing og til matforsyningar for mindre eller større delar av året. Slik blei fiskarane fanga i ein gjeldsspiral og bunden til lokale kjøpmenn og væreigarar, desse var igjen avhengig av dei store handelshusa i Bergen som stod for eksporten av fisken og som forsynte dei lokale kjøpmennene og væreigarane.

MÅTTE FLYTTE NORDOVER FOR Å SKAFFE JORD

Frå slutten av 1700-talet og framover 1800-talet var det ei stor innflytting til Nord-Norge frå Vestlandet og Austlandet, noko som kjem tydeleg fram i både kyrkjebøker og folketeljingar. På denne tida var dei fleste

I ei fiskarslekt var det lite som endra seg frå bestefar til far til son. FOTO: FINNMARK FYLKESBIBLIOTEK

Makkaur var eit populært fiskevær frå rundt 1900 og fram mot 2. verdskrigen, som var stedens siste store periode. Mennene på bildet er stort sett fiskarar. Borna bur nok i Makkaur. FOTO: JOHAN OSKAR ANDREAS GRASMO/FINNMARK FYLKESBIBLIOTEK

jordressursane sørpå tekne, og ein måtte flytte på seg for å etablere eit eige hushald. Mange av desse innflyttarane ble gjerne fiskebønder. Andre kunne ta andre jobbar. Det var også vanleg å ha ulike jobbar i ulike fasar av livet.

– En kunne vere fiskebonde i ein periode, før ein jobba i gruver og anlegg i andre periodar. Nokre kunne også etter kvart få meir inntekter på gardane, og gjere det på fulltid. Det var også veldig vanleg å flytte på seg, då tilgangen til havet og båt var veldig god. At transporten tok lenger tid, betydde ikkje at ein let vere å flytte på seg, seier Zachariassen.

Den første store endringa i desse fiskerisamfunna får ein ved førre århundreskifte. Då blir motorane så billige at mange av fiskarane fekk råd til å installere det i båtane sine. Løysinga blir då å setje dei inn i dei opne båtane dei allereie hadde.

– Ein kjem fortare fram og blir uavhengig av vær og vind. Det fører igjen til større økonomisk utbytte og at ein slapp den fysiske belastning ved å måtte ro. Etterkvart får ein også meir overbygde båtar, seier Ketil Zachariassen.

FRÅ SKIFTER TIL MERKEREREGISTER

Om du vil finne informasjon om fiskarar og familiane deira kan du mellom anna gå til dei regionale statsarkiva. Ein del av arkiva etter lokale handelsmenn og væreigarar er også tilgjengeleg, her kan ein finne informasjon om kven væreigarane handla med og rekneskapen deira.

– Du kan også gå til merkeregisteret, det inneheld historiske opplysningar om fartøy og eigarar frå 1920 og fram til 2001. Du finn sida ved å søke på «Merkeregisteret» på Google. I skiftene finn ein også mykje informasjon om dei ulike personane. Elles er det også skrive ein del lokalhistorisk materiale om ulike sider ved kystlivet. Der kan ein finne nedteikna beretningar om folk, og namn i lokalmiljø. Det same gjeld lokale årbøker med historisk innhald. Slike har blitt publisert rundt om i mange kommunar og regionar. Årbøkene vil biblioteka kunne hjelpe til med å finne fram til, seier Ketil Zachariassen. ■■

Sannheta rundt et sagn

I mange tiår gikk det et sagn i Eide kommune, om en mann og en gutt som ble tatt av draugen. Selv om man etter hvert skjønnte at dette var ren overtro, måtte det grundig kildearbeid til for å finne ut hva som egentlig skjedde med disse to, og ikke minst hvem de var.

■ JONNY LYGSTAD

Edvard Langset som var en stor folkeminnesamler, har skrevet ned mange historier fortalt av folk fra bl.a. Lyngstad i Eide der hans kone var fra. Den 20. juli 1922 fortalte Iver Ellevsen Lyngstad, *Eideboka* b. 7, s. 528, om «Gryt-Andreas som rodd ette tobakk», å som mest live.

«De va ein gong tile om vår'n han Gryt-Andreas å guten hass skull ro uti øyann. Han for ette tobakk å lite skreihaug åt se. Å om da'n da dæm skull innatt te Lyngsta, kom de eit skaver på dæm. Å så mått dæm unna. Å dæm kom se attom ein hælme så hette Trovikhælmen. Trule ha dæm gått ifrå båta å opp på hælmen å sett på vere. Så jekk festa åv, å dæm sto att på sa litj holma borti fjora. I Jærtvikjen haur dæm skrekk, men de va bærrer kvinnfålk hæl, å dæm kunn ikkje ta ut i slikt ver.

Å mårgån ette att leita fålk ette dæm. Å da satt dæm oppi ei lita bærjekløft å va stivfråss'n. Å kall'n ha tåjje tobakk å spotta så snø'n va rauv ikringom dæm. Ette di ti'n va de ein draug der utpå Låvøyfjora. Å han skreik der, særle når de va væståvinn hell norvæst.

Ein vår kom tvo feskara roann. Det va ein laurdagskvell å dæm skull' hæl. Dæm va på Sandøy'n å rodd ut. Det va han Ola Iverså tu Nassvikjen, å'n Æsten Kångshåja. Så haur dæm draug'n skreik på Låvøyfjora. Å så tok dæm te å huj sa to dæm te å, likeins så han. Å jau, dæm fekk vætta kva de va. Han kom ette dæm, somman alt åt Tøviksunna. Å der laut dæm ro på lann, ja, fær 'nå. Han så ut så ein mann å va somm' gång 'tu te beltes. Så jikk dæm oppå lann. Å da færsvanst'n så mykkje dæm kom se nå hæl. Men ette di ti'n tor dæm ikkje huj ijen om dæm haur draugen huj».

HISTORIA LEVDE GJENNOM MANGE ÅR

Dette sagnet er gjengitt på s. 19 i boka *Segner – Gåter – Folketru frå Nordmør* av Edvard Langset, trykt av Norsk Folkeminnelag i 1948. Edvard har også notert litt andre ting i forbindelse med denne hendelsen:

«Han Andreas klampa (bøtt) grytå å slikt nå, å så vart'n kalla «Gryt-Andreas», sie færtæljar'n. Gut'n hass (sonen hass) va vel ein ti-tålv år gammall, sie færtæljar'n. Uti øyann betyr uti eit fiskevær utafor Lyngstad. Skaver står for over, stærm eller orkan».

Denne historia har jeg sjøl hørt fortalt av bl.a. Olaf Lyngstad og Sigvart Lyngstad, begge to bosatt på Lyngstad.

Romsdals Amtstidende 30. desember 1843. I de to nederste avsnitt til høyre står det:

I hele den tilbagelagte Uge have vi havt et rasende stormende Veir fra VEsten.

Fra Qværnæs meldes under 28de December: Det for Aarstiden usædvanlig milde Veir med næsten daglig Vestenvind og Regn har foranlediget at fredede Enge grønnes og i Haven sees endda en og anden Blomst; men desværre have ogsaa ødelæggende Storme raset, navnlig Fredagen den 15de dennes. Morgenen var usædvanlig stille, hvorfor en stor Deel af Almuen, som sædvanlig før Jul gjør en Reise til Christiansund, særdeles paa Søen. Henimod Middag udbrød pludselig et meget voldsomt Uveir, der ei alene beskadigede endeel Huse m. m. og bragte Mange i Livsfare; men desværre tillige berøvede et ikke ringe Antal Mennesker Livet. Forvalter Reinert, 4. (fortsetter på neste side) Gaardmænd, 1 Gaardmandskone, 2 Huusmænd, der alle efterlade uforsørgede Familier, 1 Kaarmand, 5 Tjenestekarle og 1 Pige, tilsammen 15 Mennesker af Kornstads Sogn, og desuden 1 derfra til Bremsnæs Sogn for faa Aar siden indflyttet fattig Huusmand, der havde en sygelig Kone og flere Børn at forsørge, bleve Dødens Offere i det skrækkelige Uveir, der rasede uafbrudt i henved 2 Døgn. Senere har Veiret fremdeles været høist uroligt, og medens disse Linier nedskrives, ryster Præstegaardens Hovedbygning af Stormen.

R o m s d a l s

Romsdals Tidende.

No. 27.

Syvende Aargang.

30te December 1843.

Abonnementpris 1 Rbd., Porto 30 S. halvårlig. Indrættelser modtages hver Dag indtil Torsdag Middag. Udkommer hver Enderdag.

Søndagen og 1ste Nytaarsdag holdes. Subskriptionen betes i Bogen.

Christiansund den 30te December.

1ste Nytaarsaften 1843.

"Tiden med Lynets Gært forsvinder, og vi maae sande disse Digterens Ord; thi med stærke Skridt nærmer sig atter Aarets sidste Dag. Atter et Aar af vor korte Levetid tilbageslægt. Vi staae nu, som oftere i vort Liv, ved Skillerummet af et betydningsfuldt Livsstille, med Blikket hæftet paa det Svundne og det afstjendte Tilkomende, og Enhver der ei med Betænd betragter Livet og dets Forholde, maae det værre til Alvor og Gfærtank. Det Svundne! — Hvor forskjællige ere ikke de Minde det tilbageslægt? Nogle stue tilbage derpaa, gjennemtrængt af Taknemmeligheds og Gfærligheds Gælsker, for de Goder og Behageligheder der bleve dem til Deel i de svundne Dage; medens Andre derimod ei kunne dvæle der, uden at marieres ved Grindringen om de Sorger, Sygdom, Savn, Uheld ja selv for usfordrødet bittere Trængsler, lod det falde i deres Lod at bære. De ere svundne: Glædens som Kummerens Dage, og, Alle staae vi nu ved Begyndelsen af den skjulte, den forborgne Fremtid — som ved hiint saa og ved denne — skærseligen med blandede Gælsker. Livsens Indling, vore Stjævnens lunefulde Spil, et advarende Tegn paa Livernes velende Gang, medens Kummerens Søn see i det et Glimt af Trøst, der baner ham Vej til Himlens skjønneste Gave? Daabet; ved hvilket han styrkes i saamangen haard Kamp og Sorgens

Time. Daabet altsaa, vore hede Ledestjerne! det blidne vore mørkere Timer, det give os Kraft i Modgangs Dage, og styrke os i vore Forsætter naar vi med forenede Kræfter træde at arbejde til den Enkeltes som Samfundets Vel. Held følge Enhver der virker til dette Maal, deres Bestræbelser vorde vellykkelige!

Med et trøstende Haab og Tillid til Forsynets Betsorgelse begynde vi derfor det kommende Aar; maatte Alle og Enhver heri finde den nødvendige Kraft og Beroligelse paa Livets stundom tornefulde Strid, da skal vo! Dasse for vore Medborgere vorde velsig-

Over vort fjære Fædreland og elskede Drot, samt over dets Værger, hvile Guds Baretægt!

— I hele den tilbageslægt Uge have vi havt et rasende stormende Veir fra Vesten

— Fra Dværnæs meldes under 28de December: Det for Aarstiden usædvanlig milde Veir med næsten daglig Vestenvind og Regn har foranlediget at fredede Enge grænses og i Haven sees endda en og anden Blomst; men desværre have ogsaa ødelæggende Storme raset, navnlig Fredagen den 15de dennes. Morgenen var usædvanlig stille, hvorfor en stor Deel af Almuen, som sædvanlig for Jul gjør en Reisetil Christiansund, sædledes paa Søen. Denimod Middag udbrød pludselig et meget voldsomt Uveir, der ei alene bestabigede endeel Huse m. m. og bragte Manges Livsfare; men desværre tillige berøvede et ikke ringe Antal Menneſter Livet. Fyrforvalter Reimer, 4

Tradisjonen rundt denne hendelsen var fortsatt levende blant enkelte folk i bygda 70 år etter at Edvard hadde skrevet den ned. De hadde sjøl hørt historia fortalt av personer i bygda som levde en generasjon før dem igjen. Olaf og Sigvart kalte ham også for Gryt-Andreas og visste at han hadde bodd nede på Fransosa på Lyngstad. Hans egentlige navn var Andreas Kristensen. Han og familien bodde på en liten husmannsplass nede på Fransosa kalt «Petrineplassen», *Eideboka* b. 7, s. 674. Tufta etter huset deres finnes fortsatt nede på Fransosa.

HVEM VAR GUTTEN?

Støa der Andreas hadde båten sin, kalles den dag i dag for Andreasstøa, Grytstøa eller Grisstøa. Edvard Langset sin informant fortalte at gutten som omkom sammen med Andreas, var sønn til Andreas. Mine fortellere fortalte imidlertid at denne gutten bodde på Nystedet på Lyngstad og at han var med Andreas som hjelpesgutt. De fortalte meg at Andreas var ute i øyene rett før jul for å reparere kjeler og gryter. Denne gutten, Jon Jonsen,

født ca. 1829, er ikke nevnt blant de barna som var med Ingeborg og Jon, da de kom flyttende hit til Lyngstad fra Tyllaldalen i Tynset, *Eideboka* b. 7, s. 485. Han kan godt være en sønn av Ingeborg eller Jon, men da født utafor ekteskap.

KAN FINNES FLERE KILDER

Gjennom å bruke kirkebøkene som kilde, har jeg funnet ut dato og årstall for når denne hendelsen skjedde. Trolig finnes det enda flere kilder i Statsarkivet i Trondheim hvor det kan finnes opplysninger om de som omkom og hvor de bodde.

Det «artige» oppi alt dette er at denne hendelsen har blitt et sagn som Edvard Langset skrev ned 79 år etter at det skjedde. Han skrev nok ned denne historia først og fremst for å få med seg den delen som handla om draugen og overtroa i forhold til den. Så kom historia om de to som omkom, som et tillegg uten at han prøvde å finne ut når dette skjedde.

Jeg synes at det er litt rart at Iver som fortalte dette til

Denne illustrasjonen er henta fra protokoll 1 for Kvitholmen som starter i august 1843 og går ut året 1854. I første kolonne finner vi datoene 14., 15., 16. og 17. desember 1843. I kolonnene 2 er ført inn at fyret ble tent kl. 2 om ettermiddagen, mens kolonne 3 viser at det ble slukket kl. 09.30 dagen etter. I kolonne 4 kan vi lese at de brukte åtte pottelje på hver av disse vaktene. I dagens målestokk tilsvarer det nesten 8 l på hver vakt. I kolonne 5 er ført inn at de brukte 13 linjer eller strå med veiker av tre ulike typer veiker disse tre dagene, men kun 12 linjer den 14. desember. Ei linje var lik 1/12 tomme eller 2,18 mm i dagens målestokk. Neste kolonne viser vindstyrken som var storm både 14., 15 og 17., men med nordvest (NW) «stærk Storm» den 16. I kolonne 7 har man skrevet litt om været. Den 14. og 15. var det «Luft med Regn og Haglbyger», den 16. «Tyk Luft med Sne og Hagl» og den 17. «Blandet Luft». Deretter kommer to kolonner som viser inndeling av

vaktene og hvem som hadde vakt. Den 15. hadde Endresen vakt fra 2 – 8 om ettermiddagen, Reinert fra 8 – 12 (midnatt), Endresen igjen fra 12 – 5, og Herlofsen fra 5 til dagen grydde. De to neste dagene var det Herlofsen og Endresen som bytta på om å ha vakt. I siste kolonna er ført inn ulike ting som skjedde disse dagene. Den 14. er ført inn at man satte inn nye veiker (Nye Væger). Den 15. står følgende: «Kl. 9 og 4 do do. I dag Kl. 8 forlod Forvalteren Holmen for at reise til Christiansund.» Dette betyr at man kl. 9 og 4 pussa glassa i fyret. Den 16. er ført inn: «Kl. 8 pudset hertil medgik 8" (tommer?). Kl. 9 1/2 blev glasskorsten tillige ombyttet med ny og samme Tid pudset.» Den 17. har man skrevet: «ligeledes pudset kl. 4 begge gang medgik 8" Kl 12 pudset. Nye Væger. I dag fik underretning om at forvalter den 15de er kulseilet paa Touren til Christiansund hvorved han og en medhavende Dreng satte Livet til.»

14	2	9 1/2	8	12-12-12	Pluv	Luft med 7-8	2-8	Endresen	14. 9 og 4 do.
15	2	9 1/2	8	13-13-13	St.	St.	8-12	Reinert	15. 12-5
16	2	9 1/2	8	13-13-13	St.	St.	12-5	Endresen	16. 5-8
17	2	9 1/2	8	13-13-13	Pluv	Luft	5-8	Herlofsen	17. 5-8
1348-177-177-177									

Kvitholmen fyr fra 1842 i Eide kommune.

FOTO: STIFTELSEN NORDMØRE MUSEUM

Edvard, ikke hadde mer kunnskap om personene som omkom. Det levde fortsatt folk i bygda som var født rundt 1840 og som må ha hatt mer kunnskap om dette enn Iver. Tradisjonen med å fortelle om tidligere hendelser burde ha vært sterkere enn dette. Det blir som om vi i dag skulle ha skrevet ned en hendelse fra bygda som skjedde i 1930-åra.

NAVNA PÅ DE SOM OMKOM

I *Romsdals Amtstidende* si utgave den 30. desember 1843 er denne stormen kommentert. I reportasjen går det fram at denne dagen, fredag den 15. desember, hadde mange fra landet, som vanlig før jul, segla til Kristiansund for å handle inn til jul. Mot middagstider, kl. 12, kom et plutselig og «meget voldsomt Uveir». Uværet ga seg ikke før etter bortimot to døgn og da hadde flere hus bl.a. fått store skader. Da flere av de som omkom, ikke ble gjenfunnet og dermed ikke kunne gravlegges, ble de heller ikke ført inn i kirkeboka. Der skulle bare de føres inn som ble gravlagt på kirkegården.

Skriveren i avisa *Romsdals Amtstidende* forteller at 15 mennesker fra Kornstad sokn omkom, men nevner kun en av dem ved navn, fyrforvalter Henrik Reinert ute på Kvitholmen. Han, sammen med Andreas og Jon, er de eneste som er ført inn i kirkeboka for Kvernes prestegjeld. I avisa står det at fire gardmenn, én gard-mannskone, to husmenn, én kårmann, ei jente og fem tjenestekara

omkom i stormen utenom fyrforvalteren, samt én fattig husmann fra Bremsnes sokn. Reportasjen i avisa avsluttes med at «Medens disse Linier nedskrives, ryster Præstegaardens Hovedbygning af Storme».

SKIFTENE GIR SVAR

Fra skifteprotokollen har jeg funnet ut at alle de tre gardbrukerne ute i Gautvika i Eide kommune omkom i denne forferdelige stormen. De hadde trolig reist i samme båt til Kristiansund denne dagen for å handle inn til jul.

Ole Olsen i Tronsgarda var 43 år da han drukna. Han etterlot seg enka Berit Olsdtr., 38 år, og fire barn som var 4, 8, 10 og 17 år. Arnt Olsen i Reitå var 30 år, og hadde vært gift i vel ett år med Kanutta Knutsdtr. som var 34 år. De etterlot seg sønnen Johan Martinus født i begynnelsen av september og var dermed bare tre mnd. gammel da faren drukna. Fra sitt første ekteskap med Jon Olsen, som drukna under vårfiskeriet i 1840, hadde Kanutta tre barn som var 5, 9 og 12 år gamle.

Erik Hansen i Skarda, uttales Skala med tjukk l, hadde nettopp fylt 52 år, og etterlot seg enka Dåret Pedersdtr., 51 år, og seks barn som var 7, 11, 13, 16, 18 og 23 år. Det var også skifte etter tjenestekaren Ole Pedersen på Vevang som omkom denne dagen, 21 år gammel. Han var født på Male i Hustad hvor mora, Anne Gudmundsdtr. var fra. Hun ble gift med Johan Hansen som eide bruket Hågen under Vevang, og Ole ble da med mor si dit. Vel tre måneder før Ole døde, var han blitt far til ei jente som fikk navnet Olina da hun ble døpt, se *Eideboka* b. 1, s. 206 hvor hun er omtalt.

VAR FYRFORVALTER

I skiftet etter Henrik Jørgen Reinert står det at han var ansatt som fyrforvalter på Kvitholmen fyr og at hans 11-årige sønn Henrik bodde sammen med ham ute på Kvitholmen. Kona og de fem andre barna bodde i Sandefjord. Henrik var født 18. januar 1795 i Sandefjord og var den første fyrforvalteren på Kvitholmen etter at fyret ble tent 1. september 1842. Han ble gift i 1828 i Korup ved Odense i Danmark med Mathilde Christine Steinfeldt. Sammen fikk de sju barn, men en av disse døde før 1843. De seks barna som var i live da Reinert drukna, var 3, 4, 9, 11, 12 og 14 år gamle. Henrik Andreas som bodde ute på Kvitholmen sammen med far sin, var født 17. september 1832 og bosatte seg seinere i Moss. Han var medlem i bystyret der, var ordfører ei tid og representerte Venstre på Stortinget i 1892–94. I en av protokollene fra Kvitholmen går det fram at Reinert forlot Kvitholmen kl. 8.00 om morgenen 15. desember sammen med en dreng som omkom sammen med ham, se illustrasjon fra denne protokollen. ■ ■

Syfilis – en fryktet sjømannssykdom

Oldefar gjorde som så mange andre ungdommer på starten av 1900-tallet. Han reiste til sjøs. Etter ti år som sjømann på de syv hav returnerte han til Norge. Han tok med seg liv og død hjem fra havet: En gravid kone og en langt fremskredet dødelig sykdom. Med konen fikk han flere friske etterkommere, med uhelbredelig syfilis fikk han et kort liv. Men det er mer. Det er faktisk uklart hvorvidt oldefar visste at han hadde syfilis..

■ FRANK MARTON PEDERSEN

Syfilis, en seksuelt overførbart sykdom, forårsakes av bakterien *Treponema pallidum*. Sykdommen har vært kjent for legevitsenskapen siden renessansen, og har vært både fryktet og romantisert gjennom historiens løp. Ved overgangen til 1900-tallet ble syfilis omtalt som «den store imitator» på grunn av ikke-spesifikke symptomer og diffust sykdomsforløp. Uten behandling utvikler infeksjonen seg i ulike faser, men sykdommen kan også stoppe naturlig opp underveis. En liten andel av de smittede når den fjerde og siste fasen. Tertiær fase representerer alvorlige senmanifestasjoner av infeksjonen etter årelang sykdom, ofte med dødelig utfall.

I hundrevis av år ble syfilis behandlet med helseskadelig kvikksølv eller andre kurer. Først på starten av 1900-tallet kom Salvarsan på markedet. Dette arsenbaserte legemiddelet hadde en viss kurerende effekt på tidligfase syfilis, men behandlingen var både komplisert og smertefull. Etter 2. verdenskrig ble syfilis enkelt behandlet med penicillin.

GAMLE PAPIRER AVSLØRER EN HEMMELIGHET

Det var lenge en vedtatt sannhet i slekten min at oldefar døde av bronkitt. Denne sannheten stod for fall en dag jeg gikk gjennom gamle papirer etter oldemor. Papirene hadde samlet støv i to generasjoner før jeg satt meg ned for å undersøke dem nærmere. Det var informasjon om oldefars Amerika-opphold jeg var på jakt etter, men jeg fant noe helt annet. Blant trivielle saker som pensjons- og bankutskrifter fant jeg oldefars gamle maskinskrevne obduksjonsrapport fra sykehuset. Rapporten inneholdt en lang medisinsk diagnose, og var skrevet på en måte som gjorde det vanskelig å forstå innholdet. Nysgjerrig-

heten ble umiddelbart pirret, dette kunne ikke være noe så trivielt som bronkitt? Og ganske riktig, et enkelt ord avslørte dødsårsaken. Fra gammelt av gikk syfilis under betegnelsen *Lues*.

INNSYN I PASIENTJOURNALER

Obduksjonsrapporten genererte en rekke spørsmål. Når ble oldefar smittet? Hvordan var sykdomsforløpet? Hvorfor ble ikke oldemor og barna smittet? For å få svar på dette trengte jeg tilgang til pasientjournalene hans. Etter litt undersøkelse fant jeg ut at pasientjournalene var arkivert i Bergen Byarkiv, men forespørselen om innsyn måtte tas formelt via Haukeland sykehus. Denne typen personopplysninger er klausulert i 80 år etter dødsfall. Denne grensen var passert, og jeg søkte om innsyn. Etter omtrent fire måneder dukket en dokumentmappe på flere titalls sider opp i postkassen: Oldefars pasientjournaler etter tre innleggelser på sykehuset over en periode på ti år.

Pasientjournalen åtte år før dødsfallet viser påbegynt utvidelse av aorta (aneurisme)

Hjertet er noeget allment fæ størredt
Aorta er forlanged og taet og på første del
av descendens er der en aneurysmatisk
utvidgning av aorta. Dens konturer er lit
uskarpe.
Billedet viser på et aneurysm på descendens

Aneurysma aorta c. thrombosis aortae et c. perforatione ad oesophagi. Usur. vertebrae thoracal II - V. Hemorrhagia permagna ad ventriculi et intestina. Aortitis luetica. Ōdema pulmon. Endocarditis valv. aortae. Hypertrophia et dilatatio cordis. Anamia organorum. Bronchitis purulenta.

Medisinsk dødsårsak fra oldefars obduksjonsrapport. Aortitis luetica avslører syfilis.

Journalen fra den første innleggelsen forteller oss at oldefar var rundt 18–19 år da han ble smittet av syfilis:

Han opplyser på forespørsel at han for 10–12 år siden ervervet sig en chanke i Syd-Amerika og ble behandlet på hospital. Intet utslett. Senere ingen behandling.

En sjanke er et sår som syfilissmittede får på smittestedet. Hvilken behandling oldefar fikk for dette i Sør-Amerika er uvisst. Det som er sikkert er at behandlingen ikke hjalp, og sykdommen fikk utfolde seg videre.

I sen latent fase giftet oldefar og oldemor seg. Med langt fremskredet syfilis var han ikke lenger smittsom, og oldemor holdt seg dermed frisk. I tertiær fase tok sykdommen en dødelig retning i form av kardiovaskulær syfilis, altså infeksjon av hjertet og hovedpulsåren (aorta). Det gikk 20 år fra han ble smittet til han døde.

ET SENTRALT UBESVART SPØRSMÅL

Pasientjournalene gir konkret informasjon om smitte-tidspunkt og sykdomsforløp, og svar på hvorfor oldemor ikke ble smittet. Men paradokset er at journalene er uklare på et helt sentralt punkt: Visste oldefar i det hele tatt at han hadde syfilis? Det er nemlig ikke gitt at det tilsynelatende svaret «ja» er like åpenbart her.

Journalene fra de tre innleggelsene mangler en sammenhengende rød tråd, og bærer preg av gjentakende undersøkelser med liten henvisning til tidligere journaler/konklusjoner. Ville dette blitt gjort om oldefar kjente sin egen sykdom? Journalene kan leses og forstås som at oldefar ikke kjente diagnosen sin. Journalen ved siste innleggelse beskriver oldefars selvdiagnosering. Her beskriver han selv at han periodevis var plaget av bronkitt. Selv ved siste innleggelse ser det ut til at oldefar ikke vet hvilken diagnose han har. Paradokset er at legene på sykehuset visste veldig godt hva som var i gjære. Allerede 10 år før sin død ble han diagnostert med syfilis, og åtte år før sin død ble det konstatert påbegynt aneurisme. Journalen er krystallklar:

... og på første del av descendens er der en aneurymatisk utvidning av aorta.

Det virker som at legene helt bevisst unnlot å fortelle

oldefar sannheten, siden dette ville vært det samme som å lese opp dødsdommen hans. Det dødelige utfallet var nok klart, spørsmålet var hvor lenge oldefar ville leve. Det fantes ingen kur. I beste fall kunne Salvarsan tatt knekken på et tidlig sykdomsforløp, men ikke dette. Penicillin var ikke oppfunnet enda.

JOURNALENS SISTE SIDE

Oldefar var innlagt på sykehuset i tre uker før han døde. Pasientjournalen fra dette oppholdet er kraftig kost. Han fikk morfin hele perioden grunnet store smerter. Journalens siste side setter sluttstrek:

De siste dager har han atter vært dårligere, har hostet meget, med blod i oppspyttet. (...) I natt har han hostet meget, vært urolig, klager over sterke smerter. Fikk i morges kl. 08:00 2 ctg. morphin. Døde kl. 09:15, stille, uten utvendig blødning.

ETTERTANKE

Oldefar ble smittet av syfilis som ung sjømann. Omstendighetene rundt dette blir spekulasjoner, men det er ikke utenkelig at en vital ungdom i en fremmed havn, etter uker til sjøs, fikk utløp for et begjær på et lugubert sted som kom til å koste han dyrt. Visste han at han hadde syfilis? Jeg tror ikke det. Han erkjente sjanken han fikk i Sør-Amerika, men det ser ut til at han ikke koblet dette med det alvorlige sykdomsforløpet som begynte ti år senere og som varte i ti år. I oldefars levetid var det generelt lavere kunnskap om sykdomsforløp, og det var mindre åpenhet rundt helse. Legene fortalte lite til pasientene sine. Kjønnssykdommer var et tabubelagt tema. I sitt stille sinn hadde kanskje oldefar en mistanke som han holdt for seg selv. Dette må i så fall ha vært en belastning for han, spesielt om han var kjent med syfilisens sykdomsforløp. Da er tanken om at han døde i uvitenhet å foretrekke.

KILDER

- Pasientjournaler fra Bergen Byarkiv
- Store medisinske leksikon
- Syfilis.no
- Norsk legemiddelhåndbok

Slik fant vi vår for

— tre medlemmer forteller

DNA-testen gav svaret på hvor det ble av Mateus Jacobus Sætre

STEIN SÆTHRE

Jeg hadde lenge prøvd å finne opplysninger om Mateus Jacobus Sætre, som ble født i 1859 i Ålesund. Han var min farfars bror og var sporløst forsvunnet i alt arkivmateriale.

Ettersom jeg ikke fant han noen steder, holdt jeg alle muligheter åpne for hva som hadde skjedd med han. I folketellingen 1875 står det at han var kokk om bord på dampskipet «Erknø», men jeg forfulgte ikke den opplysningen.

For å finne han bladde jeg blant annet i kirkebøkene for Ålesund for å se om jeg fant noen dødsdato. Jeg hadde tidligere også etterlyst opplysninger om de ti barna i søskenflokket til farfar gjennom Digitalarkivets forum og Slektsforum, uten at det kom fram opplysninger om Mateus.

Farfar fikk min far da han var 55 år gammel, i 1906, og han dør seks år senere. Da flytter far og farmor umiddelbart til Oslo. På grunn av dette visste vi ikke så mye om familien i Ålesund, før jeg startet med slektsforskning.

Ved hjelp av bygdebøker og internett fant vi etter hvert ut ganske mye. Men Matheus Jacobus Sætre klarte jeg aldri å finne dødsdatoen til.

Så, i desember 2015 bestemte jeg meg for å ta en DNA-test for å se om jeg kunne finne ut hvilken vei min slekt hadde kommet inn i landet. Da resultatet kom viste det seg at en Vaughan Edwards i Australia hadde testet seg noen år tidligere. Gjennom Norgesprosjektet DNA og Anne M. Berge fant vi ut at begge to hadde Knut Kolsås som eldste forfar, og at vi derfor var i slekt.

Vaughan visste at Mateus kom fra Norge, men visste ikke mer enn det før han fikk hjelp av DNA og Anne M. Berge i prosjektet. Hun formidlet senere kontakt mellom oss to.

Jeg fikk da vite at Mateus Sætre hadde hoppet av båten i Adelaide i Australia i 1886 og stiftet familie der med stor etterslekt. Han var da 27 år og reiste med seilskipet Corinna. Han hadde da vært sjømann siden 1875,

Her ser vi båten Corinna som Mateus seilte med.

FOTO: SVERRESBORG TRØNDELAGEFOLKEMUSEUM

ifølge folketellingene. Jeg er usikker på om han faktisk rømte. Jeg tror mer at han hadde vært i mange havner og fant ut at han ville hoppe av båten. Om det var planlagt at dette skulle bli Adelaide er jeg usikker på.

Opplysningene om skipet og tidspunktet han hoppet av fikk jeg av halvbroren til Vaughan, som hadde lagt ut disse på Ancestry. Senere brukte jeg denne informasjonen til å finne en oversikt over ankomst og avreise av båter i australske aviser og i *Stavanger Avis*.

Jeg tror ikke han hadde noe mer kontakt med hjemlandet etter dette. Han tar senere et nytt etternavn, Settre, og søker om australsk statsborgerskap i 1906. Han skal bosette seg på adressen 22 Gunn Street Birkenhead sammen med familien sin, og har flere ulike yrker gjennom årene.

Han ble gift to ganger. Med første kone, Jessie Mary Williams, fikk han sju barn. Hun var ikke norsk. Hennes far var engelsk og moren australsk. Med kone nummer to, Flora Allen, fikk han ingen barn.

Fra Vaughans halvbror får jeg vite at han jobbet som kokk og stuert i 1895, kokk i 1901 og kjøpmann fra 1904. Dette fant han ut gjennom å søke i gamle telefonkataloger. Denne broren tror han kanskje drev en butikk fra huset han bodde i, men at han da kombinerte dette med å være sjømann. Denne ble da drevet av kona og barna når han var ute. Mateus dør i 1932, 74 år gammel.

svunnede sjømann

Den rike onkelen i Australia

■ WAINY RØHNE OMMUNDSEN

Det hele begynte da jeg skulle sette opp min manns slektstre og vi ikke kunne finne ut hva som hadde skjedd med grandonkelen hans Christian Reinertsen.

Det siste sporet etter han var da han ble konfirmert i 1900. Vi fant han ikke i senere folketellinger, ingen dødsattester eller registrert som emigrert til for eksempel Amerika. Det gikk imidlertid historier innad i slekta her i Norge. Blant annet husket min manns mor en rik onkel i Australia som eide flere brygger, kaier og lignende, som de ikke hadde hørt fra siden før krigen. Historien var ikke helt slik, skulle det vise seg.

Letingen etter Christian startet først i folketellingen fra 1900, der det står at han er sjømann. Jeg var heldig fordi denne folketellingen også inneholder en skipsliste med oversikt over skip i inn- og utland. Her finner jeg Christian registrert som jungmann på Bonanza seilende i det indiske hav. Denne informasjonen gjorde at jeg fikk en mistanke om at han kunne ha bosatt seg et eller annet

sted i utlandet, og med historien om en rik onkel i Australia i bakhodet gikk jeg videre på den ideen.

Jeg gikk så videre med å google navnet hans og søkte etter han på Ancestry. Der fikk jeg en match.

Oldebarnet til Christian; Hannah Reinertsen (nå gift Matison) hadde lagt inn etterlysninger/spørsmål vedrørende Christian i forskjellige slektsfora. I tillegg hadde hun opprettet et slektstre inne på Ancestry, så jeg sendte henne en henvendelse derfra. Hun hadde tidligere fått en norsk slektsforsker hun hadde kommet i kontakt med via et forum, til å sette opp et slektstre for henne for Christians farslinje her i Norge. Det gjorde at jeg raskt kunne se at det var den samme Christian Reinertsen som jeg lette etter.

Kristian/Christian ble født i Henrik Wergelandsgate 67 B i Kristiansand 1. november 1885 av foreldrene Sacharias Reinerten fra Fjotland i Kvinesdal og Eliette Christiansdatter Stausland fra Søgne utenfor Kristiansand. Dette er en del av det vi kaller Posebyen og var et arbeiderstrøk med mange dårlige og trekkfulle hus, hvor familien bodde trangt og tett og gjerne delte kjøkken og med utedo i bakgården. Ved folketellingen i 1885 bodde det 24 mennesker i H.W.gt 67 B fordelt på fire familier og hver familie hadde ett eller to rom og et halvt kjøkken, de delte altså kjøkken med en annen familie.

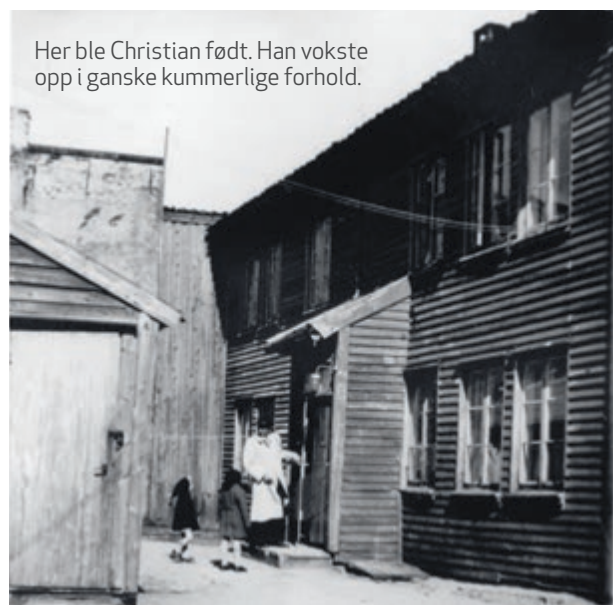
I følge kirkebøker, folketelling og skiftemateriale flyttet familien mye rundt, alt etter hvor faren Sakarias kunne skaffe seg arbeid. Han jobbet som steinarbeider, veiarbeider, sagarbeider og gårdsarbeider gjennom livet.

Moren Eliette døde i januar 1896 av lungebetennelse. Faren satt da igjen med tre barn i alderen 11 til 14 år – og som så mange andre i samme situasjon giftet han seg raskt opp igjen, i januar 1897, med enken Rebecca Hansdatter og flyttet til småbruket Varejordet – Snabbe i Vanse som Rebecca hadde arvet etter sin avdøde mann.

Allerede 15. juli samme år som han står til konfirmasjon mønstrer Christian på som førstereisgutt (jungmann) på barken Bonanza av Lillesand. Dette går frem av folketellingen for 1900 og i sjøinnrullingslistene

FOTO: SJØHISTORIENO

Her ble Christian født. Han vokste opp i ganske kummerlige forhold.

EIER AV FOTO: ANNI GOUL

Her ser vi Christian og Florence. Bildet ganske uklart, til liks med historien familien i Norge hadde om Christian. Han som bare forsvant. FOTO: PRIVAT

Tre av barna til Christian. Han gav flere av barna veldig norske navn. FOTO: PRIVAT

for Farsund som også er digitalisert. Han er bare 14 ½ år gammel.

Hva som har fått Christian til å bli sjømann vet vi ikke. Men kanskje dårlige kår, eventyrlyst og utferdstrang var grunnen?

I følge sjøhistorie.no ble barken Bonanza bygd i Lillesand i 1894 og var en liten tre masters seilskute med 12 manns besetning. Båten seilte ut fra Lillesand 15. juli 1900 til Göteborg med Christian om bord. Trolig med England som destinasjon før kursen ble satt mot Australia – det fjerne Østen.

På TROVE, som er Australias nasjonalbibliotek, finner jeg båten omtalt i skipsanløpene senhøsten 1900 og et par år fremover i australske aviser. Båten fraktet alt fra mel til tømmer og kaffe for det meste mellom Australia og Sør-Afrika og Christian fulgte med.

Familien hadde hørt at Christian hoppet av i Australia ved første anløp, men det viser seg å ikke stemme. Til alles forbauselse viser det seg at han seilte med Bonanza frem til 22. februar 1902 da han ifølge en digitalisert mønstringsbok hoppet av/stakk av i Durban, Natal, Sør-Afrika og ikke i Australia. Hva han skulle i Natal, hvor lenge han oppholdte seg der og hvordan han så kom seg til Australia er fortsatt et mysterium. Men han har nok fortsatt vært for ung til å komme inn i landet og har derfor lagt til fire år på alderen sin.

Opplysningene om Christian og hans familie fra 1909 og utover har jeg fått fra etterkommerne (barnebarn og oldebarn) i Australia og ved søk på nettet, i Ancestry og Myheritage – samt i australske digitaliserte avisartikler.

Christian har på et eller annet tidspunkt mellom 1902 og 1909 ankommet Australia og bosatte seg i Adelaide der han ifølge vielsesattesten giftet seg med Florence Edit Wilkins den 26. juni 1909. De møttes i Port Adelaide hvor Florence arbeidet i en butikk og Christian arbeidet som «Salvage ships worker», det vil si arbeidet med å redde/reparere forliste skip eller last enten i havn eller til sjøs. Han var altså en vanlig havnearbeider, ikke en rik havneeer som familien trodde.

Kona Florence var født i Australia av foreldre med engelske aner. Hun hadde en interessant bakgrunn. Hennes bestefar var en fullblods amerikansk Cherokee indianer som ble adoptert av et rikt engelsk par som tok han med tilbake til London. Tragisk nok var han en av mange babyer som ble tvangstatt fra sine indianske foreldre og sendt til England for adopsjon.

Christian og Florence fikk i alt fem barn sammen, i tillegg hadde Florence en sønn, Walter, født utenfor ekteskap i 1904 som også var en del av familien. Ut fra barnas navn kan man se at Christian fortsatt må ha savnet gamlelandet, selv om han sannsynlig aldri kom tilbake. En sønn ble kalt Sakarias Christian Georg oppkalt etter besteforeldrene, en annen sønn ble kalt Norman Josiah Viking.

Christian arbeidet som sjømann, skipsarbeider, dykker og til slutt som fisker. I 1910 under arbeidet som dykker på skipsvraket Norma forulykket han og fikk skadet ryggraden. I tillegg slet han med senskader etter å ha blitt trukket for fort opp fra dypet under et annet dykk. Dykkerulykken og skipet Norma er nevnt i flere avisartikler og her går det også frem at det i 1910 ble holdt en veldedighetskonsert til inntekt for Christian.

Han har nok slitt, noe som også går frem av diverse avisartikler som omhandler uanstendig prat og kranling med politiet i fylla, ulovlig salg av sprit og bøter for drukkenskap. For han hadde nok en uvane med å kikke litt for dypt i glasset og handle deretter. Kona Florence må ha hatt litt av et temperament for å kunne hanskes med sin mann. Det kan vi også se i kildene. Hun er nemlig nevnt i en avisartikkel og havnet i retten for å ha kommet med ukvemsord til en av nabofruene.

Forholdene hjemme har nok påvirket barna i større eller mindre grad, selv om foreldrene gjorde så godt de kunne, for spesielt sønnene var noen villbasser og slet med alkoholproblemer og småkriminalitet i sine yngre dager. Et par av sønnene var også på rømmen og ble etterlyst i avisen. I en av artiklene står det at moren Florence i 1927 fortvilet leter etter Walter som hadde

vært savnet i to år og at faren Christian som var alvorlig syk stadig spør etter sønnen. Alle barna skikkert seg imidlertid vel som voksne, og stiftet familie og jobbet.

Under krigen hadde ikke familien det lett fordi navnet hørtes tysk ut. Den ene datteren til Christian, Florence Edith Alice, fortalte til barnebarnet sitt at de ofte måtte rømme ut av byen og hun ble også slått av læreren sin på skolen og ble kalt «Huner». Det fantes leirer for utlendinger som myndighetene mente var til fare for landet, men familien slapp heldigvis å bli plassert på et slikt sted selv om de ble truet med dette.

I denne perioden dør også Christian. Han var mye syk de siste årene av sitt liv og døde 8. juni 1941 i Adelaide av kreft. Kona Florence døde noen år senere, i 1949. Etterkommerne er veldig stolte av Reinertsen-navnet. De fleste med dette navnet i Australia i dag er etterkommere etter Christian.

Sjømannen som forsvant

■ BJØRN ISACHSEN

En av mine aner var mormors mor Tonje Eriksdatter. Tonjes første mann var Jens Jensen Heia. De giftet seg i Tvedestrand 4. april 1881, da Tonje var 20 år gammel og Jens var 23. Ved vielsen var Jens oppgitt som «Ungkarl, Sömand». De var begge født i Vegårshei, men Tonjes familie flyttet til Tvedestrand etter få år, så det er lite trolig at de kjente hverandre fra barndommen av. Begges fedre var tømmere, og Jens' familie flyttet til Tvedestrand en gang etter 1875 – de er ikke nevnt i folketellingen der. Jens' foreldre var imidlertid bosatt i Tvedestrand i 1885. Med to tømmere som bodde ikke langt fra hverandre tror jeg familiene kjente hverandre.

Bare to og et halvt år senere, den 21. oktober 1883, giftet Tonje seg på ny. Denne gangen borgerlig, i Arendal. Det opplyses at dette er hennes annet ekteskap, men kirkeboken sier ingenting om hva som skjedde med Jens. Leting i relevante kirkebøker for området (Vegårshei, Arendal, Barbu, Holt, Øystad og så videre) ga ikke noe resultat, så for en stund slo jeg meg til ro uten å ha funnet ut hva som hadde skjedd.

Noen måneder senere ble imidlertid sjømannsrullene for Tvedestrand tilgjengelig i Digitalarkivet, og en ny jakt begynte.

Jens kan ha vært til sjøs tidligere via et annet mønstringskontor, men det vi i dag vet om hans yrkeskarriere er basert på sjømannsruller fra Tvedestrand mønstringskontor. I følge disse oppgavene seilte han hele tiden som kokk/stuert. Jens mønstret på første gang 27. mars 1878 med «Juno» til Sverige.

Jens hadde vært hjemme i omtrent tre måneder da

han og Tonje giftet seg 4. april 1881. Fire dager senere mønstret han på barken «Marryot» i Lyngør. Jens seilte så ute i over ett år, til slutten av april 1882. Da kom han (sannsynligvis) hjem i omtrent en måned, før han igjen gikk til sjøs den 31. mai 1882. Etter hva mønstringsrullene viser kom han etter dette aldri hjem igjen.

Den siste mønstringen avslører hva som skjedde. Jens mønstret på barken «Abeona», bygget i England 1867 og eiet av rederiet Joh. Jørgensen, Eidbo, Tvedestrand. Skuta seilte fra Tvedestrand til Rotterdam, deretter til USA. Den 8. september 1882 forliste Abeona ved Pardre Island utenfor østkysten av Texas, og Jens druknet i forliset. Det samme gjorde matros Bertinius Andersen 21 ½ år, baadsmann Christian Anker 39 ¾ år og tømmersmann Jens Christian Thorsen 28 år. Skipper A. Beruldsen er pussig nok oppført to ganger, en gang som druknet og en gang som reddet. Det korrekte er sannsynligvis at han ble reddet, for jeg har funnet igjen navnet ved en senere anledning. I tillegg til Beruldsen er Jens Pedersen 21 ¼ år og dreng Guttorm H. Aanonsen 15 år oppført som reddet.

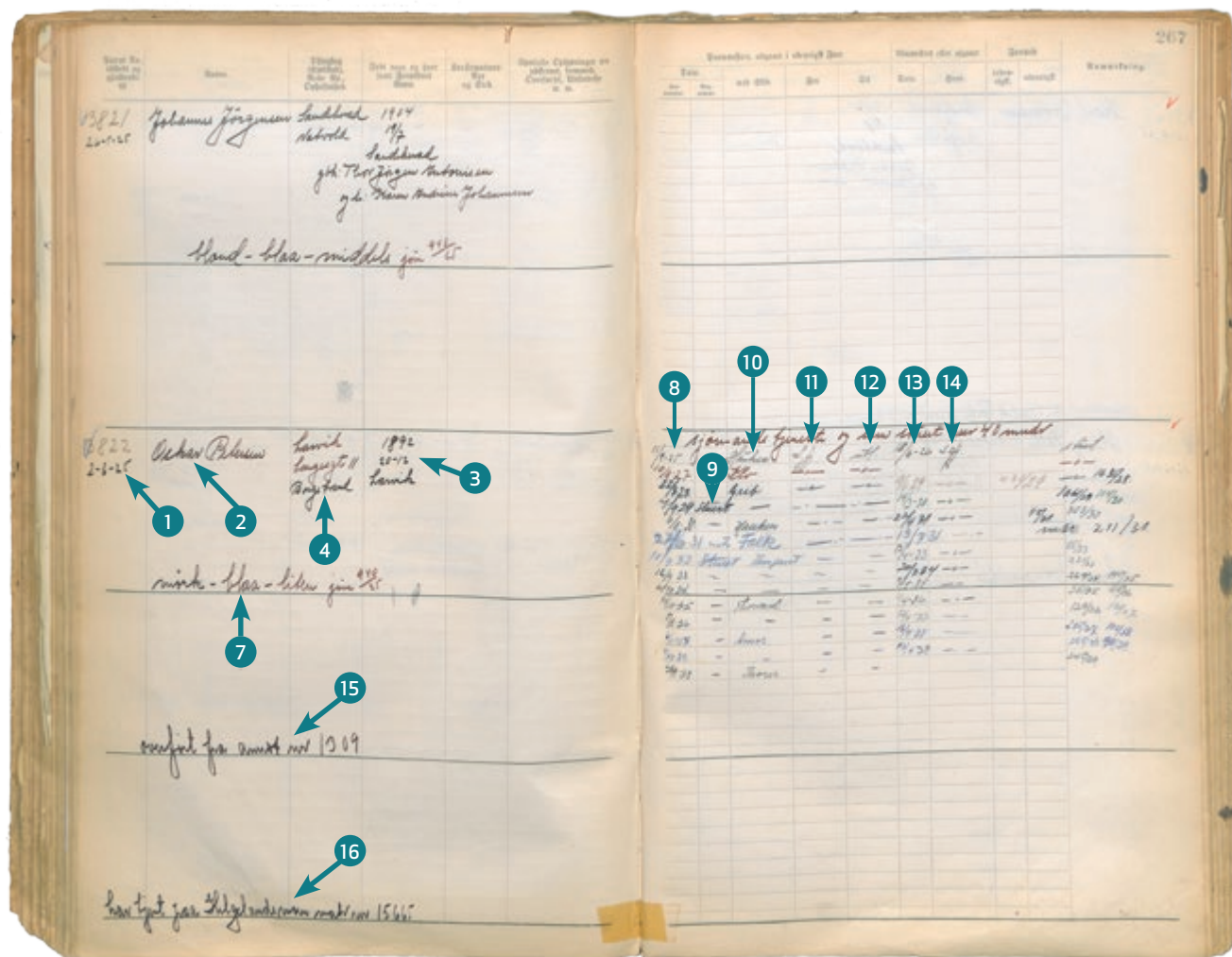
Det er uvisst når og hvordan dødsbudskapet ble overbragt, men ettersom det var overlevende etter forliset kan man anta at Tonje fikk beskjed relativt snart etter forliset.

Tonje og Jens fikk ingen barn. Hva Tonje gjorde mens mannen var på sjøen vet vi ikke, men hun var flink til å sy, så kanskje hun bodde hos sine foreldre eller svigerforeldre i Tvedestrand og levde av dette.

Etter at Tonje giftet seg igjen i 1883 bosatte hun og hennes nye ektemann, skredder Svend Olsen seg i Arendal/Barbu. Tonje og Svend fikk seks barn sammen, før Svend døde i 1894 av tuberkulose. Svend hadde sannsynligvis bygget opp en forretning med flere ansatte skreddere. Eldstedatteren Olga – min mormor – har fortalt at skredderforretningen på et tidspunkt hadde så mye som 12 ansatte. Vi vet ikke noe om økonomien deres, men «Arendalskrakket» i 1886, hvor flere banker og mange forretninger gikk konkurs, må ha påvirket dem negativt i flere år, i hvert fall i form av mye lavere etterspørsel etter tjenester.

Tonje giftet seg igjen 1895 med skredder Peder Benoni Andersen. Det er ikke dokumentert, men det er sannsynlig at Peder var en av de ansatte i forretningen Tonje har arvet. Tonje og Peder fikk fire barn. Tonje døde i Arendal i 1930, og Peder i 1931.

Hovedkilden til informasjon i denne historien er mønstringsrullene. Det er dessverre et tidkrevende arbeid å finne fram i dem ettersom det ikke er gode registre. Dermed ble det mye blailing, og det tok lang tid å finne all informasjon om Jens' relativt korte sjømannsliv. Det er likevel en viktig kilde for å forstå og dokumentere livet til sjømennene i familien. For å finne informasjon om Abeona brukte jeg nettsiden sjohistorie.no. ■ ■

Fullbefaren sjømann og stuert Oskar Petersen, f. 20.12.1892 i Larvik, patent nr. 3822 i SAKO, Sandefjord innrulleringskontor, F/Fb/L0010: Hovedrulle, 1921, s. 267.

Opprinnelig tjente mønstring og innrullering militære formål som å skaffe soldater og sjøfolk til den kongelige dansk-norske marine, senere svensk-norske marine, men etter hvert ble også sivile og sosiale oppgaver lagt til innrulleringsvesenet. Det var oppnevnt egne embetsmenn som sjef for de enkelte lokale innrulleringskretsene, som ikke nødvendigvis var militære. Etter at Norge fikk ny verneplikts- og utskrivingslov av 1857, må rullene som ble ført ved innrullerings- og mønstringskontorene fra om lag 1860 betraktes som rene sjømannsruller. (Kilde: Statsarkivet i Oslo – Kilder – Rulleføringen)

Registreringene ble ført kronologisk og et patentnummer ble fortløpende tildelt hver enkelt sjømann. Rullene gir opplysninger om blant annet:

Personalia:

- 1 ➔ Patentnummer og når patentet er utstedt.
- 2 ➔ Navn
- 3 ➔ Fødselsdato, fødested
- 4 ➔ Oppholdssted
- 5 ➔ Foreldres navn
- 6 ➔ Hvor og når konfirmert
- 7 ➔ Fysisk beskrivelse

Opplysninger om forhyring (på- og avmønstring)

- 8 ➔ Påmønstringstidspunkt
- 9 ➔ Stilling ombord
- 10 ➔ Skipets navn
- 11 ➔ Avreisested
- 12 ➔ Destinasjon
- 13 ➔ Avmønstringstidspunkt
- 14 ➔ Avmønstringssted

Anmerkninger av ulike slag

- 15 ➔ Overføring til annen rulle og anmerkning av nytt patentnummer
- 16 ➔ Om avtjent verneplikt eller sjømandstjeneste

Kan også finnes i sjømannsruller

- ➔ Permisjon
- ➔ Avgang
- ➔ Mannskapets fartstid til sjøs
- ➔ Flytting til annet innrullerings-/mønstringsdistrikt og -krets
- ➔ Anmerkninger om mannskapet, eksempelvis om rømning, dødsfall med mer
- ➔ I enkelte ruller gis det informasjon om hva slags sertifikater som mannskapet har fått og når.

– Å kjenne min egen har gitt meg noen å se

Har du fulgt med på siste sesongen av Anno? Visste du at slektsforskningen i programmet blir gjort av Slekt og Datas medlemmer?

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Denne sesongen av Anno har funnet sted i Trondheim i 1537. Byen står i sentrum av et maktspill mellom konge og kirke, som kommer til å endre Norge for all ettertid. I denne brytningstiden flytter deltakerne inn i bygården til Norges mektigste mann, erkebiskop Olav Engelbrektsson.

I serien får vi også møte deltakernes forhistorie. Laila Normann Christiansen er en av dem som sporer denne opp.

– Vi får kandidatene våre tilsendt, med informasjonen de allerede har om sin familie. Det første jeg gjør er å bekrefte informasjonen jeg har fått med kirkebøkene, og se nøyer på om opplysningene stemmer. Deretter legger jeg det inn i slektsprogrammet mitt, og undersøker hvilke linjer som er omtalt i bygdebøkene. Disse finner jeg på Nasjonalbiblioteket på nett, men drar også gjerne til biblioteket for å lete i de fysiske bøkene, sier hun.

Bygdebøkene har gjerne et litt varierende rykte hos noen slektsforskere.

Normann Christiansen sier at det finnes en del elendig dårlige bygdebøker, en del greie og mange veldig gode.

– Så lenge man dobbeltsjekker opplysningene opp mot originalkildene er bygdebøkene et godt utgangspunkt.

JAKTEN PÅ DEN GODE HISTORIEN

Når historien er forsket frem sender hun materialet til produksjonsselskapet Strix. De har egne researchere som lager rammen rundt historien som skal for-

Laila Normann Christiansen har forsket frem slekta til flere Anno-deltakere.

telles. Som store hendelser som skjedde i perioden historien stammer fra og så videre. De gir også tilbakemelding på hvilke historier som er interessante og ikke.

– En typisk god historie er for eksempel en historie om en kvinne som fikk fire barn utenfor ekteskap med fire ulike menn. Det kan også være historien om en kvinne som mistet mannen på havet, men klarte å oppdra barna til å klare seg veldig godt som voksne, sier Normann Christiansen, men erkjenner at det ikke er alle historier som er like spennende.

– Det er ikke alle husmannsfamilier som har en veldig spennende historie. Da må man føle seg litt frem og spille på andre ting. Kanskje det brøt ut en krig da de levde, eller kanskje det står i kirkeboka at de var dissenterne, altså tilhørte en annen menighet. Da kan man for eksempel forteller hvordan det var å stå utenfor kirken på den tiden personene levde, sier hun.

JORDRAS TOK GÅRDEN FRA TIPPOLDEFAR

Magnus Vartdal er en av deltagerne som Laila Normann Christiansen har forsket frem slekten til. Han forteller at slektshistorie er noe som opptar farssiden av slekten hans, og at det er et tema som ofte kommer opp når de er samlet. Men selv om de til og med har fått samlet familiehistorien mellom to permer, fikk han likevel nye opplysninger om sine forfedre gjennom deltakelsen i programmet.

Hans tippoldefar, bonden Ola Sivert Olsen fikk uttrykket gården sin på Ulstein i 1837 da et uvær førte til et stort ras. Med gravid kone og åtte unger var han tvunget til å bygge opp alt på nytt. Dette klarte han også, og han drev gården til han ble 77 år.

– Man kan jo tenke seg hvordan det var å måtte komme gjennom en slik utfordring og komme seg videre i livet, sier Vartdal.

slektshistorie opp til

Han setter stor pris på opplysningene han fikk, spesielt siden forfedrene bodde rett i nærheten av huset han bodde i sine første leveår. Han kjenner derfor godt til området de levde i.

– Det er veldig kult å plutselig få en ny historie inn i et hjem du allerede kjenner.

HAR EN VERDI Å KJENNE SIN EGEN HISTORIE

Selv utdanner han seg til å bli smed. Han vet ikke om noen forfedre som har hatt samme levebrød, men:

– Alle mine slektninger har vært bønder og fiskere, og alle gårder hadde en egen smie. Så kan man jo spekulere i om ikke mange av dem faktisk drev med smiing, selv om de ikke hadde det som levebrød.

Selv om han bare er 23 år gammel mener han det har en verdi å kjenne sin egen slektshistorie.

– Jeg har blant annet fått høre historien om min oldefar som var en veldig dyktig skipper på selfangstbåter i polhavet, og hvor tøft dette var. Dette har gjort noe med meg, og har gitt meg noen å se opp til. De var veldig arbeidsomme og har hatt sterk viljekraft, noe jeg også har lyst til å utvikle i meg selv. På mange måter er det ekstra viktig å kjenne denne historien når jeg fremdeles er veldig ung og holder på å forme meg selv. ■■

🔍 FLYTTINGER

For slektsforskere kan flyttinger by på problemer. Laila Normann Christiansen anbefaler deg å oppsøke andre kilder om du ikke finner flyttingen registrert i kirkebøkene. En kilde å begynne med er skiftene fra stedet personen opprinnelig har bodd. Kanskje det står der hvor arvingene har flyttet? Men vær oppmerksom på at ikke alle personer har skifter etter seg. Man kan også søke i andre eiendomsdokumenter.

Om flyttingen er registrert i kirkeboken er flyttelistene der gull verdt. Der står det hvor en person flyttet og hvilket sted vedkommende flyttet fra. Det står også hvilke attester de har fått med seg, som fødselsattester og konfirmasjonsattester. Ellers er også folketellingene en god kilde til flyttinger.

Magnus Vartdal kom nærmere historien sin i denne sesongen av Anno. FOTO: NRK

En håndverker fra kildene: Gullsmeden Søren Joensen i Trondheim

I Anno får deltakerne lære seg et håndverk med 1500-tallets Trondheim som kulisse. En håndverker fra virkelighetens Trondheim var Søren Joensen, som levde i byen på 1600-tallet. Her er historien om han.

■ IVAR LEVERAAS

Denne fortellingen handler om viktig kildemateriale, ikke minst for slektsforskere. Jeg belyser det ved å bruke min 5.tippoldefar, gullsmeden Søren Joensen, som eksempel. Han levde sitt voksne liv i Trondheim og døde der i 1712. Vi vet ikke når eller hvor han ble født. Hans siste leveår ble tragiske, men mange av hans sølvsmedarbeider eksisterer fortsatt, mer enn 300 år etter hans død.

Fortellingen baserer seg på to viktige bøker:

- ➔ Joh. E. Brodahls bok fra 1923 om Trondhjems guldsmeder I Barokken.
- ➔ Thv. Krohn-Hansens bok fra 1962 om Trondhjems gullsmedkunst.

Begge forfatterne har solid kildemateriale. Jeg forholder meg til det, og har ingen ambisjon om å etterprøve dem. Begge bøkene er svært interessante. De finnes i dag kun på biblioteker og i antikvarier. Jeg ønsker å bringe dem fram i «lyset» igjen. Mange som vet at de har «gullsmedaner» i Trondheim kan finne interessant stoff i dem.

Vi vet ikke hvor og når Søren fikk sin opplæring som gullsmed. Første gang hans navn ble «offentlig kjent» var i 1678, da han var innkalt som vitne i en sak. Han arbeidet da for enken etter gullsmeden Anders Christiansen Gammelgaard som døde i 1677. Mesteren, Anders, etterlot seg enken Martha Margrete f. Zelius og to små barn. Enken drev mannens virksomhet videre med Søren som en av sine svenner.

Ca. fire år etter mesterens død fridde Søren til sin arbeidsgiver, og fikk ja. I kirkeboken for Domkirkens sogn, 13. september 1681, står det om deres forlovelse:

«begjærte ærlige, agtbare og troverdige og diskrete unge mann Søfren Joensen guldsmed trolovelse med ærlig, dyderig og gudfrygtige kvinde, Martha Margrete Henrichdatter Zælius». Brodahl sier at de vel giftet seg året etter. Dette ekteparet fikk fire sønner og en datter. Alle sønnene ble gullsmeder. Datteren

ble gift med to gullsmeder (dog ikke samtidig). Dette var altså en komplett gullsmedfamilie! Brodahl har skrevet korte fortellinger om sønnene og svigersønnene.

Søren fikk sitt borgerbrev en gang før desember 1684. Dermed hadde han blant annet rett til å drive håndverksvirksomhet i Trondhjem, men også plikt til å påta seg ulike offentlige verv.

Martha Margrete hadde i 1668 kjøpt et hus av Henrich Hornemann. I 1700 kjøpte Søren en haugegrunn på Kalvskinn. Den lå i Domkirkesognets første kvarter, på hjørnet av Kongens og Prinsens gate, og inngår i den grunnen som nå er Arbeiderforeningens tomt. Seinere kjøpte han også et hus i Levanger.

Jeg antar at Søren må ha vært en dyktig gullsmed. Brodahl skrev: «hans arbeider i sin tunge form og nitidige utførelse synes å dokumentere seg som flidens og det trofaste slits barn». I Krohn-Hansens bok finner vi nærmere 20 bilder av ulike arbeider fra Sørenes hånd, kanner, fat, dåser, skåler, skjeer og kirkesølv.

Brodahl forteller også at Søren var en vanskelig arbeidsgiver, han:

«maa ha været en yterst vanskelig arbeidsherre, ingen av de andre guldsmeder fik i den grad vrøvl med sine værkstedsfolk som ham». Samtidig lå han ofte i stridigheter med andre. Brodahl forteller detaljert om dette. For eksempel at «begrepene slagsmaal og mundbruk (er) sterkt innvævet i (hans livsførsel – som brede border trækker de gjennom enkelte år og avsnitt av hans liv».

I tillegg til sin virksomhet som gullsmed hadde Søren også andre viktige oppgaver. Bl.a. var han

«en meget hyppig tilkalt rettslig takstmann over gaarders og grundens verdi. Likeledes som vurderingsmann ved boer». Og, han var medlem av byens eldste Likbærerlaug.

Ivar Leveraas med Søren's døpefat i Vår Frue Kirke i Trondheim. FOTO: SJUR OLSBERG

Ett år ble Søren pålagt av Magistraten å være kemner i Domkirkens sogn. Dette oppdraget gikk på omgang mellom sognets regnskapskyndige borgere. Kemneren hadde både plikt og rett til å inndrive de skatter som myndighetene hadde fastsatt. Dersom han ikke klarte det, måtte han dekke mankoen selv. For Søren var det særlig vanskelig å kreve inn skatten fra utliggerborgere (borgere som drev næring i annen kommune enn der de bodde, særlig langs kysten). Det oppsto en manko, og dette førte til betydelige stridigheter og dårlig privat økonomi.

1708 ble et svært dramatisk år for Søren. Hans kone, Martha Margrete, døde 6. juli. Litt over en måned seinere, 17. august, ble byen rammet av den store Witt-brannen. Søren's verksted brant ned til grunnen, noe som fullstendig sparket bena under hans økonomi.

Søren døde i oktober 1712. Vi vet ikke hvor han befant seg og hva han gjorde i tiden mellom brannen og døden. I hans begravelse ble – for første gang etter brannen – ringt i kirkens fire klokker.

De to bøkene gir et unikt innblikk både i gullsmeden Søren's liv og hva han skapte i sitt yrke. Det er forholdsvis få av oss forunt å oppleve å kunne se bilder av gjenstander som forfedre lagde for mer enn 300 år siden og som i mange tilfeller fortsatt eksisterer, slik tilfellet er med en rekke av Søren's arbeider. Krohn-Hansens bok dokumenterer dette på en måte som gjør inntrykk. Jeg er ikke fagmann på Søren's område, men har praktisk innsikt og erfaring nok til å la meg imponere av de gjenstandene han skapte. Dette særlig med tanke på de verktøyene og det utstyret han den gang hadde, – og ikke minst – alle de verktøy og alt utstyr som finnes i dag, men som han ikke hadde!

Søren's faglige mesterverk er utvilsomt døpefatet i Vår Frue Kirke i Trondheim og som er datert 1694. Om dette skriver Krohn-Hansen:

«uten sammenligning det mest monumentale sølvarbeid fra barokkens norske gullsmedkunst. Mesteren er Søren Joensen. Fatets tverrmål er over 60 cm, og det er utført i tungt, solid materiale».

Slik påvirker endringene

Du har kanskje fått med deg at Arkivverket omorganiseres i disse dager? Flere endringer skal på plass for å kunne møte digitale utfordringer og legge til rette for at du i større grad kan finne det du leter etter hjemmefra. Mange er redd for at dette skal føre til at arkiver forsvinner, at det blir vanskeligere å få hjelp og at åpningstidene reduseres. Det er ikke tilfelle skal vi tro riksarkivar Inga Bolstad.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

– Tvert imot. Endringen gjøres for at brukerne skal få den samme oppfølgingen uavhengig av hvor man henvender seg i landet, arkivbruken skal økes og tilgjengeliggjøres og vi skal fremstå som én etat utad. Vi skal fremdeles ha ansatte som jobber med brukertjenester og depot over hele landet, men forskjellen nå er at sjefen deres for eksempel sitter i Hamar og ikke lokalt slik som før. På den måten får man ikke en leder for alle oppgaver i hvert statsarkiv, men en sjef for hele tjenesten ett sted i landet. Statsarkivet der denne lederen sitter har også hovedansvaret for den landsdekkende tjenesten, forteller Inga Bolstad og sier at de på denne måten vil utnytte ressursene sin best mulig.

Hun legger til at alle statsarkiver fortsatt skal ha statsarkivarer. Disse skal være en lyttepost for Arkivverket i sitt område.

Riksarkivet ved Sognsvann i Oslo. FOTO: ARKIVVERKET

AVDELINGER OG UNDERSEKSJONER SIKRER EN MER SAMLET ETAT

Endringen i statsarkivenes drift er en del av den store omorganiseringen Arkivverket har gått gjennom. Fra å ha statsarkiv som har ansvaret og ledere for alle oppgaver skal etaten nå fremstå mer samlet utad. Et av tiltakene for å få til dette er å dele opp etaten i tre avdelinger på tvers av landet, med hver sine underseksjoner.

Arkivverket har nå en innovasjonsavdeling med ansvar for videreutvikling av Arkivverkets tjenester. Disse skal så tas i bruk av to driftsavdelinger, hvorav den ene har ansvaret for alt arkivmateriale før dette kommer inn i Arkivverkets lokaler, samt ha kontakt med alle arkivskapere, som for eksempel alle offentlige etater. Publikumsavdelingen skal ha ansvar for alt arkivmateriale etter at det har kommet inn.

Brukerseksjonen har direkte kontakt med de som besøker arkivene. En annen er depotseksjonen som har ansvaret for arkivmaterialet som kommer inn til etaten. Seksjonen Tilgjengeliggjøring driver nettopp med å gjøre arkivdokumentene tilgjengelig for publikum på digitalarkivet.no. Både Bruker- og depotseksjonene har ansatte over hele landet, mens Tilgjengeliggjøring har ansatte i Bergen, Oslo og Stavanger. Forskerseksjonen er en ny seksjon som skal gi forskere tilgang til arkiver og formidle forskningsresultater. En annen seksjon som bare finnes ett sted er seksjon for skriftsforvaltning i Bergen. Her skrives det av fra arkivmateriale som kirkebøker.

IKKE ENDRING I ÅPNINGSTIDENE

Åpningstidene i arkivene og tilgangen til lesesalen skal heller ikke påvirkes av omorganiseringen. Bolstad sier de stadig har diskusjoner på dette.

ne i Arkivverket deg

– Vi støtter oss på statistikk når vi kartlegger dette behovet, i tillegg til at vi lytter til vårt brukerråd og hva de sier. På et av våre nylige møter sa for eksempel Brukerrådet som består av representanter fra ulike brukergrupper at de gjerne kunne tenke seg at arkivene hadde åpent litt ut på ettermiddagen en gang i uken, og da ser vi på muligheten og behovet for dette.

HAR DIGITALISERT TO PROSENT AV KILDENE

Hos Arkivverket foregår digitaliseringen kontinuerlig.

– Nå har vi digitalisert to prosent av våre kilder, de som er mest brukt. Vi samarbeider med Brukerrådet vårt om hva vi skal digitalisere fremover, men det er heller ikke noe i veien for at også vanlige brukere kan komme med ønsker. Vi kan ha en enda bedre dialog med brukerne for å best mulig kjenne deres behov, sier Bolstad, og legger til at de blant annet har fokus på å digitalisere folketellingen fra 1920, slik at den blir klar til sperrefristen går ut i 2020.

SER PÅ ULIKE SAMARBEID

Riksarkivaren ønsker seg enda mer samarbeid med eksterne aktører i tiden fremover. Arkivverket samarbeider blant annet allerede med Slekt og Data flere steder i landet, som ved Statsarkivet i Trondheim og på Riksarkivet. De ser også på et tettere samarbeid med Nasjonalbiblioteket om tilgjengeliggjøring av materiale fremover.

– Vi undersøker om de kan skanne arkivdokumentene vi skal digitalisere kjappere enn det vi gjør, sier Bolstad.

TILBYR IKKE Lenger SLEKTSHJELP VIA E-POST

Fra 1. januar innførte Arkivverket en ny ordning der de besvarer e-poster med slektsspørsmål med en standardtekst som guider brukerne inn på deres digitale tjenester. Mange bekymrer seg derimot for at de nå risikerer store fly- og hotellkostnader hver gang de ønsker opplysninger som ikke finnes digitalt. Bolstad avviser dette:

– Brukere som har konkrete forespørsler om oppslag i kildene, vil fremdeles kunne få hjelp til det når de henvender seg til Arkivverket. Det er ikke slik at vi ikke skal hjelpe brukerne. For de henvendelsene hvor

Inga Bolstad sier omorganiseringen i Arkivverket ikke skal føre til dårligere tilbud for brukerne. FOTO: ODD AMUNDSEN/ARKIVVERKET

brukerne har svært lite informasjon i utgangspunktet, vil det være vanskelig å gi god hjelp. I disse tilfellene vil brukerne være mer tjent med å enten komme på lese-salen for selv å gå gjennom ulike kilder, eller bruke Digitalarkivet. Det er også mye god hjelp å finne i ulike debattfora. «Brukernes eget forum» på Arkivverkets debattsider har mange dyktige og ivrige slektsforskere som gjerne går løs på noen «slektsnøtter».

På spørsmål om hvordan de skal prioritere offentlige oppgaver, som økt behov for lagring av digitalt materiale, mot «private interesser», som en slektsforsker som trenger hjelp, svarer Bolstad følgende:

– Vi må hele tiden utnytte ressursene vi har best mulig. Når det gjelder spørsmål om slekt og eiendom, har vi lagt ned mye ressurser i utvikling av Digitalarkivet – slik at de kan være mest mulig selvhjulpne. ■■

Databasevernet

– har det noe å si for en slektsforsker?

Som slektsforsker har du antakelig en del kunnskap om rettighetene til den som har skrevet en tekst, og den som har tatt et bilde, men har du kunnskaper om databasevernet?

■ TONE MOSEID

Åndsverksloven skal balansere rettighetene til de som har frambrakt et åndsverk opp mot allmennhetens behov for å få tilgang til dette åndsverket.

En av de delene som ofte kommer i skyggen av forfatters og fotografers rettigheter, er databasevernet. Dette er en av de delene av loven som er svært relevant for oss slektsforskere, da vi samler slektsopplysningene våre i en database.

HVA SIER ÅNDSVERKSLOVEN OM DATABASES?

«Den som frembringer et formular, en katalog, en tabell, et program, en database eller lignende arbeid som sammenstiller et større antall opplysninger, eller som er resultatet av en vesentlig investering, har enerett til å råde over hele eller vesentlige deler av arbeidets innhold ved å fremstille eksemplar av det og ved å gjøre det tilgjengelig for allmennheten

ÅNDSVERKSLOVEN §43»

Det er ikke den enkelte opplysning i databasen som omfattes av dette vernet. Navn og årstall er faktaopplysninger som ikke er vernet, på lik linje med for eksempel telefonnumre og rutetider. Det er først når du sammenstiller et større antall av disse opplysningene, at vernet trer inn. Det vi som slektsforskere har minst vansker med å forstå, er dette med at databasen må være et resultat av en vesentlig investering, som tid eller økonomi. Bak hver eneste slektsforskerdatabase ligger det som regel mange timers arbeid.

Rettighetene du har når du har laget en slik database, dreier seg om eksemplarframstilling, det vi ofte kaller kopiering. Det å tilgjengeliggjøre for allmenheten betyr for eksempel å legge ut på internett eller trykke opp på papir. I en slektsforskers hverdag betyr dette at du kan dele slektsdatabasen din med hvem du vil, betyr også at den du sender disse dataene til, ikke har lov til å spre dette videre uten å spørre deg om lov først. Dataene dine kan heller ikke legges ut av andre i de mange slektsbasene som finnes på nett, uten at du har godkjente dette.

HVOR LENGE VARER DETTE VERNET?

Vernet gjelder i 15 år fra da databasen ble etablert, men dette vernet fornyes hver gang det gjøres en vesentlig oppdatering. Vernet gjelder på nytt fra det øyeblikket du publiserer databasen din.

En liten finesse er at hvis du i din database har skrevet tekster, kan databasen ha det vi kaller verkhøyde, det er et åndsverk. Da gjelder vernet enda lenger, 70 år etter utløpet av dødsåret ditt. Du skal også krediteres, hvis det siteres noe sted fra det du skriver. Det er jo også verdt å merke seg at hvis du i slektsprogrammet ditt skriver av tekst fra bygdebøker og liknende, må du sørge for at det er i et såpass lite omfang at det dekkes av sitatretten.

HVA ER LOV?

- Det er lov for andre å sitere fra en slik database, det er hjemlet i åndsverkslovens § 22.
- Det er lov å overdra rettighetene til andre.
- Det meste er lov, hvis du spør først, og får ja.
- Hvis du gjerne vil dele, svarer du ja når noen spør. Det gir ikke automatisk andre enn den som spør, rett til å lage kopier og spre for allmenheten.
- All kopiering til privat bruk er lov.

Databasevernet gjelder personer, organisasjoner og virksomheter. Selv om dataene i Digitalarkivet er faktaopplysninger som ikke er vernet, er det Riksarkivet som sitter med rettighetene til selve databasen. Et annet eksempel er Slekt og Datas Gravminnebase, som er et resultat av en enorm dugnadsinnsats fra medlemmer og andre. Selv om vi i vår organisasjon ønsker å bidra til en sterk delingskultur, kan ikke andre bare laster ned data fra slike databaser og publiserer andre steder.

HVORDAN SE OM NOEN HAR KOPIERT MATERIALE?

Hvis noen publiserer data de har høstet fra andre, gjentar de som regel de feil som ligger i den databasen de har høstet fra, eller det ligger unike opplysninger der som ikke kan komme fra andre kilder. Det fotavtrykket er et greit bevis for at dataene er hentet fra en database som noen andre har rettighetene til. ■■

Släktforska i Sverige

223 *Fjell Södra*

Födelse		Döds		Flytt		Övrigt		Övrigt		Övrigt	
År	Dag och månad	År	Dag och månad	År	Dag och månad	År	Dag och månad	År	Dag och månad	År	Dag och månad
<i>Kvarnkullen</i>											
1											
2	<i>Enck Johannes</i>	<i>Hammar</i>	<i>69</i>	<i>3</i>	<i>Edleskog</i>	<i>1898</i>					
3	<i>H. Jöran Johanson</i>		<i>72</i>	<i>7</i>	<i>Norge</i>						
4	<i>A. Alda Konstance</i>		<i>98</i>	<i>11</i>	<i>Norge</i>						
5	<i>d. Hedvig Karolina</i>		<i>98</i>	<i>14</i>	<i>Norge</i>						
6	<i>s. Georg Henry</i>		<i>03</i>	<i>1</i>	<i>Steneby</i>						
7	<i>s. Konrad Kristian</i>		<i>04</i>	<i>22</i>	<i>d.</i>						
8	<i>s. Alf Holger</i>		<i>07</i>	<i>12</i>	<i>d.</i>						
9	<i>d. Amette Victoria</i>		<i>09</i>	<i>24</i>	<i>d.</i>						
10	<i>d. Margit Teresia</i>		<i>11</i>	<i>3</i>	<i>d.</i>						
11											
12											
13	<i>Agata Amanda Johansdotter</i>	<i>Arborea</i>	<i>80</i>	<i>23</i>	<i>Edleskog</i>	<i>1898</i>					
14	<i>d. Hedvig Johansdotter</i>	<i>d.</i>	<i>83</i>	<i>22</i>	<i>Steneby</i>						

Prova gratis) i en vecka!*
Gå till www.arkivdigital.se/kod/SLDN1701
Erbjudandet gäller till 31 maj 2017 (enbart nya kunder)
*) Du betalar ingenting och förbinder dig inte till någonting. Efter en vecka avslutas abonnemanget utan att du behöver göra något.

ArkivDigital har källmaterialet

Aldrig förr har det varit enklare att släktforska i Sverige!

ArkivDigital digitaliserar sedan ett tiotal år svenska kyrkböcker och annat källmaterial och gör dem tillgängliga på internet.

Med ett abonnemang får du tillgång till ArkivDigitals ständigt växande databas med närmare 70 miljoner bilder av gamla dokument. Du kan söka dina förfäder och släktingar i hela Sverige (och på Åland) i födelse-, vigsel- och dödböcker, flyttningslängder och i de så kallade

husförhörlängderna (se bilden), ett slags kontinuerligt förda folkräkningar (folketellinger).

Passa på att prova ArkivDigital gratis och leta efter dina svenska släktingar inte bara i kyrkböcker utan också i bouppteckningar, militära rullor, skattelängder, fängelsearkiv, rättegångsprotokoll och sjömanshushandlingar.

ArkivDigital låter dig släktforska i Sverige när du vill och hur mycket du vill!

www.arkivdigital.se

ArkivDigital
Din nyckel till historisk kunskap

ArkivDigital är Sveriges ledande leverantör av historiskt källmaterial via internet. Våra kunder är historiker, släkt- och hembygdsforskare och andra som vill studera källorna i original. Bolaget grundades 2005 och har i dag ca 35 anställda och 370 aktieägare.

Ny avtale om digitalisering av kirkebøker

Slekt og Data Vestfold har nå inngått en avtale om digitalisering av kirkebøkene til DELK.

DELK (Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn) ble stiftet allerede i 1872, under det klingende navnet «Den evangelisk-lutherske frikirkelige menighet i Jarlsberg grevskab med flere steder». Kirkesamfunnet har sine røtter i en haugiansk bevegelse som oppsto i indre Vestfold etter Hans Nielsen Hauges (innfelt) besøk i Vestfold på starten av 1800-tallet. Slike bevegelser var det mange av,

dog med litt ulike organiseringsformer enn DELK. Det første tegnet på en bevegelse var etter lærebokstriden på 1860-tallet, som førte til at 76 foreldre i Ramnes tok barna ut av skolen. Etter vedvarende konflikter med sognepresten, skolestyret og biskopen førte dette til stiftelsen av kirkesamfunnet i 1872.

Den første kirkeboken som dekker Vestfold 1872–1906 er ferdig skannet, og finnes til liks med veldig mange andre kilder på Slekt og Data Vestfolds sider.

Ny versjon av Trondheimsbasen 2017 er lansert

Trondheimsbasen er Slekt og Data Sør-Trøndelags store prosjekt. Flere versjoner er tidligere lansert, og i januar kom det en ny. Den nye versjonen omfatter rundt 1000 kilder og 2,4 millioner poster, blant annet kirkebøker, folketellinger, sjømannsprotokoller, kirkegårdsregistre og dødsfallsprotokoller. Medlemmer i Slekt og Data Sør-Trøndelag har stått for registreringsarbeidet i basen, og det ligger mange timers dugnadsarbeid bak denne, og det ligger et betydelig antall timer av frivillig innsats bak lanseringen.

Trondheimsbasen kan man kjøpe via Slekt og Data Sør-Trøndelags sider, og den finnes nå også også for Mac og iPad.

Fullt hus ville lære hvordan man lager slektbok

På medlemsmøtet til Slekt og Data Salten 5. januar var hele 85 personer til stede for å få tips om hvordan man kan lage slektsbok som andre får lyst til å lese. Per Valebrokk viste bilder og gjorde rede for et arbeidskurs i Vest-Agder. Kurset resulterte i mange fine små slektsbøker, med titler som «Farvel elskede venn», «Øya, sjøen og livet» og «Morfar og mormor – to vanlige mennesker».

På møtet lærte de frammøtte at de aller første man må lære om man vil lage slektsbok, er å stille spørsmålet

«Vi lærte at aller først må man stille spørsmålet Hvilken historie vil du fortelle? De fikk også lære mer om valg av bilder, og at det bør være med mange bilder.

Per Valebrokk viste i tillegg frem sitt eget prosjektet, boka «Folk i Valebrokka». Her fikk man se hvordan han har brukt programmet Blurb Wright til å lage denne.

Per Valebrokk, leder i Slekt og Data Vest-Agder, holdt foredrag om hvordan man kan lage fine slektsbøker andre vil lese.

FOTO: SLEKT OG DATA SALTEN

Tid for kurs

Vårens aktiviteter er godt i gang i laga våre. Kva med å bruke den neste tida på å få inspirasjon og hjelp til å bli ein enda betre slektsforskar, eller å ta dei alle første skritt inn i familiehistoria si verd?

Lars Jørgen Ormestad har halde nybyrtjarkurs i Slegt og Data Vestfold sidan 2012, for rundt 300 deltakarar. Han fortel at den typiske kursdeltakaren strekk seg frå dei heilt ferske til dei som har fire siffer i medlemsnummeret sitt – altså folk som har vore med i mange, mange år.

–Vi bruker boka «Våre røtter» som basis for kurset og tek oss god tid med folketeljingane og kyrkje-bøkene, slik at ein får basisen inn. Deretter introduserer vi ein del andre kjelder, men går ikkje i djupna på desse. Vi kikkar på skifter og dødsfallmeldingar, ser kva som finst i eigedomsregisteret og viser kor rettsprotokollane ligg, seier Ormestad.

IKKJE HØGE DATAKRAV

Organisasjonen vår heiter Slegt og Data – og mange vil kanskje vere redde for at ein må kunne mykje om nettopp data for å vere med på kurs. Det er ikkje tilfelle.

– Hos oss held det at ein kan opne ein nettlesar, det er det. Kursa legg vi opp som ei førelæring, der eg viser korleis ein bruker dei ulike kjeldene og så gjer folk det praktiske arbeidet heime. Då kan dei som er gode på data gjere seg fort ferdig, og dei som treng god tid på desse bruke tida dei treng.

Når ein er inne på nettopp data. Kva vits er det eigentleg å gå på kurs når ein kan lese mykje av informasjonen på nettet og prøve seg fram heime?

– Ein kan til dømes unngå å gjere dei feila mange gjer i starten, som å ikkje ta vare på nok informasjon

FOTO: ANNE SCHNITZ

Å være med på kurs og aktiviteter gir deg hjelp, inspirasjon og muligheten til å dele slektsforskningen din med andre.

til å finne att opplysningar, og ikkje vite kva ein kan stole på av kjelder. Kan ein stole på ei bygdebok eller eit tre ein har funne på MyHeritage? Ein annan feil mange gjer er at dei blir for opphengt i talet på namn og nummer, og vil ha flest mogleg personar inn i programma. Om ein då tek det første og beste ein finn kan ein fort ende opp med feil personar.

MYTER OG OPPFRISKING

Ormestad fortel vidare at folk har ulike motivasjon for å vere med på kurs.

– Nokon har til dømes høyrte ei eller annan historie om ein slektning dei vil finne ut av. Til dømes at oldefar var ein rallar frå Sverige. Det ryktet gjekk i min familie, men det viste seg at han aldri var med på veg- eller banebygging, så eg vil ikkje kalle han ein rallar. Andre vil berre fylle på med meir informasjon om dei personane dei har funne eller lære meir om kjelder dei ikkje har brukt før.

Det siste gjeld dei som har halde på ei stund. For sjølv om du har erfaring kjem det heile tida nye kjelder, og av og til endrar også søkemetodane seg. Slik vi mellom anna har sett med dei skanna kyrkjebøkene. Å kunne halde seg oppdatert på desse endringane er også ein god grunn til å bli med på kurs når dette arrangerast i ditt nærområde neste gong.

■ IDA BERGITTE ANDERSEN HUNDVEBAKKE

Eit av dei vanlegaste spørsmåla frå kursdeltakarar: Eg får ikkje opp noko i folketeljingane?

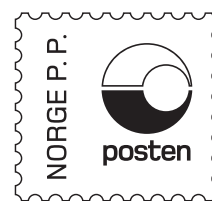
Det skuldast ofte at ein er litt for skråsikker på korleis eit namn skrivast. Men visste du at Kristoffer kan skrivast på minst 18 ulike måtar, og at sjølv om ein har det korrekte namnet er det ikkje sikkert namnet blei notert korrekt? I desse situasjonane må ein bruke trunkeringsteikn, altså teikn som gjer at ein aukar resultatmengda:

* , kan setjast framfor, bak og inni eit ord. Teiknet kan til dømes setjast inn om ein er usikker på korleis eit namn skrivast, som Kristoffer. Då kan ein skrive *risto*er, og få alle skrivemåtar av dette namnet.

Veit ein at namnet byrjar på anten Kristo eller Christo kan ein bruke | -teiknet og skrive Kristo*|Christo*. Då får ein opp alle personar som har eit namn som startar med disse to alternativa.

+ -teiknet gjev eit kombinasjonsøk. For eksempel Kari + Pettersen. Då får ein opp alle Kari Pettersen i området ein søker i.

-teiknet brukast når ein vil utelukke noko. Til dømes at ein søker etter nokon som heiter Andresen, men vet dei ikkje budde i bestemte byar. Då skriv ein inn Andersen – namnet på byane. Hugs å ha – mellom kvar by du skriv inn.

Returadresse:
Slekt og Data
Øvre Slottsgate 2B
NO-0157 Oslo

*God
påske*

